ఆంధ్రభాషాభివర్ధనీ ప్రచురములు. 12.

అశోకుని చరిత్రము.

స్కూళ్ల సూపరువయిజరుపని చేసి ఉపకార
వేతనమును బుచ్చుకొనుచున్న,
చేతపూడి లక్ష్మీకాంతరావుగారిచే
రచియింపఁబడి

ఆంధ్రభాషాభివర్ధనీ సంఘము
(లిమిటెడ్) వారిచే
ప్రకటింపఁబడి

చెన్నపురి:
శ్రీ "వైజయంతీ" ముద్రాశాలయందు
ముద్రింపఁబడినది.

1910.

దీని వెల రు. 140.

ఉపోద్ఘాతము.

గ్రంథవిషయోత్కృష్ట్యము.

శ్రీ సంశోభితులు, సకలగుణగణాలంకరిష్ణులు, లోకోపకారకార్య నిర్వాహణపరాయణులు, స్వప్రయోజనపరత్వశూన్యులు, నై యా చంద్రతారార్కంబగు కీర్తింగాంచి, సర్వదేశ సర్వకాల సర్వసజ్జన సంస్తోత్రపాత్రులయిన మహాపురుషుల జీవితంబులు, సర్వకాల సర్వావస్థలయందు, స్పృహణీయంబులు, శ్రవణీయంబులు, మఱి పఠనీయంబులగుఁ గాదా; ఇట్టి మహానుభావులలో, మహాపురుషులలోఁ గీర్తిశేషులలో నశోక ధరణీధవుం డగ్రగణ్యుండగు. ఈ చక్రవర్తి కీర్తితూర్పున పసిఫిక్ మహాసముద్రమునుండి, పశ్చిమమున నట్లాంటిక్ మహాసముద్రముదనుక వ్యాపించి యున్నదనిన నీతని యుత్కృష్ట గుణగరిమ వేఱుగఁ జెప్పవలసియుండదు. అశోకమహారాజు 22, 23 వందల సం॥ వత్సరములక్రిందట మనభరతఖండముం బరిపాలించెను. ఇన్నిశతాబ్దములు గడచినను, నీతఁడు నేఁడు తమతోడ వసించుచున్నట్లె జను లీతనింబ్రీతిమెయి సంస్మరియించుచున్నవారు. ఇట్లన్నికాలములందు నన్ని దేశంబులందును నఖండ యశోలక్ష్మిం జూరఁగొనఁ గల్గిన యసమాన పూరుషరత్నంబులుండు టరుదుగదా.

అశోకునిఁగూర్చిన గ్రంథము లాంగ్లేయ భాషయందుఁ బెక్కులు వ్రాయఁబడినవి. జర్మనీభాషయందుఁ గూడ విపులముగ నీతని చారిత్రము వర్ణింపఁబడియున్న యది. జపాన్ చీనా భాషలలో విరచింపఁబడిన యీతని చారిత్రములం గుఱించి వేరుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదుగదా. ఇట్లితరదేశ భాషలలో నశోక భూరమణునింగూర్చి యనేకోద్గ్రంథములున్నను మనోహరంబగు మన యాంధ్రభాషయందుమాత్ర మీ మహానుభావుని చారిత్ర మామూలాగ్రముగఁ దెల్పఁగల్గు కావ్య మొక్కండును లేకుండు టెంత విచారకరమో పాఠకులూహించెదరుగాక. ఇది యే మనయజ్ఞానస్థితిని, మనహీనదశను, సూచించుచున్న యది. మన భాషయందలి యీగొప్పలోపముం బరిహరించి, తమ దేశములోఁ బుట్టిపెరిగి, తమ దేశోద్ధరణార్థము తమ జీవితకాలమునుగడపి, మానవలోకములో నెల్లఁదాము సంస్మరణీయులగు నట్లొనర్చిన మహాపురుషుల విమలచారిత్రామృతం బాస్వాదించి యానందించు భాగ్యమాంధ్రమహాజనుల కొసంగినందుల కాంధ్రభాషాభివర్ధనీసంఘమువారియెడ నాంధ్రలోకంబు కృతజ్ఞతకలదియై యుండనగు.

మూలగ్రంథములు.

ఈగ్రంథమును విరచించుటయందు గ్రంథకర్తగారికి:—

ర్ హీస్ డేవిడ్సు (Rhys Davids) గారి బౌద్ధహిందూదేశము (Budd-

dhist India)ను గ్రంథమును, విన్సెంట్, ఎ, స్మిత్ (Vincent A. Smith) గారి హిందూదేశ బౌద్ధ చక్రవర్తియగు నశోకుఁడు (Asoka, the Buddhist Emperor) అను గ్రంథమును, ప్రొఫెసర్ లక్ష్మీనరసు నాయఁడుగారి బౌద్ధమతసారము (Essence of Buddhism) అను గ్రంథమును చాలసాయ మొసంగిన యవి. నానాగ్రంథ శోధన మొనర్చి, తత్సార మెల్ల సంగ్రహించి, సంక్షేపముగ వ్రాయఁబడిన దగుటచే నీకావ్యము చిన్నదైనను ననేక గ్రంథకర్తల యభిప్రాయములం జెప్పు విషయ సందర్భముల యందుఁ గలిగియున్న యది. అశోకభూజానింగూర్చి పుక్కిటి పురాణములు, చిత్రకల్పితకథలు చాలగలవు; వానిలో సత్య ములని గ్రహింపవలసిన విట్టివనియు, నవిశ్వసనీయంబు లివి యనియు విమర్శించి, యిట్టి చరిత్రగ్రంథమును వ్రాయుట యందుఁగల కష్టములు కృతికర్తలకుఁ దెలియని విషయము గాదు. ఈ కావ్యవిషయమునకు, మెగాస్తనీసు, ఆరియన్ అను వారువ్రాసిన చరిత్రాంశములటుండ, ప్రబలాధారములయినవి, అశోకుఁడు చెక్కించిన శిలాశాసనములు, కొండలమీఁదను, జాతి కంబములమీఁదను, రెండువేలసంవత్సరముల క్రిందటఁ జెక్కింపఁబడిన యక్కరములే యశోకునికీర్తిలతకాలవాల ములయి, యయ్యది మనుష్యలోకమంతయు వ్యాపింపఁగల్గు నట్లు చేసినవి. కావున నీకావ్యమున ౨,౩-వ యధ్యాయములందు 90 పుటలవఱకు నీవిషయమే విశేషముగ వర్ణింపఁబడినది. విష

యు ప్రాముఖ్యతం దలంచి, గ్రంథవిస్తరతంగూర్చి పాఠకులు శంకింపకుండెదరు గాక.

బౌద్ధమతము.

సర్వమత మర్మవిభేదకంబగు నీ బౌద్ధమతధర్మ వ్యాపకమే యశోకమహారాజు నింతఁగఁ బరిగణించుటకుఁ గారణమైనది; కాఁబట్టి యీ కావ్యమున బౌద్ధమతసిద్ధాంతములం గూర్చి గ్రంథకర్త చర్చింపవలసివచ్చెను. అయిన బౌద్ధమతమొక యద్భుతమతముగ భావింపవలసిన యక్కఱలేదు. కారణకార్యముల విచారణ యటు నిల్పి యున్నవస్తువులున్నట్లుచూచి పర్యాలోచించినచో హిందూమత నీతిసారమే బౌద్ధమతముఖ్య స్వరూపమని యెవ్వరైన నొప్పుకొనక తప్పదు. సమస్తదేశ విద్వాంస శిరోవేష్ట నాగ్రభాగ స్థవిమలాలంకార పూజ్యస్థితింగాంచిన భగవద్గీతయందలి వాక్యములును, బౌద్ధమత నీతివాక్యములు ననేక సందర్భములందు సామాన్య భావంబుఁ గాంచియుండుటను మనము చూడవచ్చు. కావుననె బౌద్ధమత మన్యదేశ పండిత జనాదరణీయంబయ్యె. ఇట్టిమత వ్యాపకమునఁ దన జీవితకాలము గడపి లక్షలకొలఁది జనుల హృదయములనానందోదధి నోలలాడించిన యశోకుం డెవ్వారికి స్మరణీయుండుగాకుండు. అశోకుని చరిత్రంగూరిచి, సమగ్రముగ విరచింపఁ బూనినచో నిట్టిపొత్తములు పదియైనఁ జాలకుండు.

అయినను, గ్రంథకర్త ముఖ్యాంశములను విడువక సంగ్రహముగ నైన నందుండువాని సూచించియుండుట తెల్లంబ.

శైలి.

ఇక్కావ్యం బాంధ్రభాషయందు నర్గళ కవితాధారగల యొక పండితునిచే రచియింపంబడినకతంబున నందందు భావ గౌరవ శోభితంబులగు కఠిన పదప్రయోగములు పాఠకులకు దృగ్గోచరమగు టొక యచ్చెరువు కాదు. పరమగుణ శోభితుఁడగు నశోకావనీంద్రు నుత్కృష్ట చరితంబునుజదివి యాంధ్ర మహాజనులెల్ల రానందింతురు గాత.

క. భాస్కరరావు. బి., యే.

కృతి.

ఉ. శ్రీకి నివాసమై, బుధనిషేవ్యమునై, మహనీయధర్మర
త్నాకరమై, యశేష విషయాధికకీర్తి విభాసితంబునై
ప్రాకట సర్వసస్య జనరంజకమై, వరభూమిజా నిర
ఝాకలితంబు నా భరతఖండము, నంచదభిజ్ఞధామముల్.

సీ. ఎ వ్వాఁడు సద్ధర్మ-నృపవర్య కరణీయ
పంచ యజ్ఞోదార-పటిమ నేలె
ఎ వ్వాఁడు కరుణాత్మ-యేచ్ఛా పురస్కృత
సకలజీవావన-శక్తిఁగాంచె
ఎ వ్వాఁడు బౌద్ధధ-ర్మైక్య స్వవర్తన
నయమార్గగతజనా-నందుఁడయ్యె
ఎ వ్వాఁడు భాస్వరత్-పృథుశైల ఖచితాత్మ
వృత్తాంతలోక సం-వేద్యుఁడయ్యె.

గీ. నమ్మహాత్ముఁ డశోక ధ-రాధినాథుఁ
డతులితామేయ సత్వగుణాఢ్యుఁడగుచు
నమలనిజకీర్తి ధవళితా శాంతుఁడగుచు
నతని కాతఁడె యుపమానమనఁగ నెగడె.

ఉ. భూజనులెందఱో వినుతి-పొల్పుగఁజేసెడి యాయశోకునిన్
రాజకులావతంసుఁ డన-రాదె? తదీయచరిత్రరత్నమే
యోజ మనుష్యమాత్రునకు-నొప్పుగ నర్పణసేయఁ జెల్లు? నా
రాజకళావతంసునకె-రంజిల నంకిత మే నొనర్చెదన్.

శ్రీసాంబశివాయనమః.

ఇష్టదేవతాస్తుత్యాదికము.

శివస్తుతి.

శా. శ్రీకంఠంబున లోకరక్షణకళా చిత్రప్రవీణత్వము।
స్తోకస్ఫూర్తి నెవండు తెల్పునో, మునిస్తోమప్రహర్షప్రదా।
లోకస్థితు డెవండొ, భక్తజనహృల్లో లాత్తకుం డెవ్వఁడో।
యాకైలాసపతిన్ భజించెద మదీయానూన గోత్రేశ్వరున్॥

ఆంజనేయస్తుతి.

మ. ఒకనాఁ డెవ్వఁడు స్వప్నకాలమున దీప్త్యోదంచితాంగుండునై।
వికచాబ్జాననుఁడై, నిజాశ్రితలసద్బృందానుషంగాత్ముఁడై।
ప్రకటానందముతోఁప దర్శనము శుంభద్వృత్తినా కిచ్చి, దా।
నుకవిత్వప్రతిభన్ ఘటించెనో, మరుత్సూతిం బ్రశంసించెదన్॥

కవిప్రశంస.

చ. సలలితకల్పనాది విలసద్వరసాంస్కృతి కాంధ్రకావ్యభూ।
షలఁదగఁగావ్యకన్యకకు సమ్ముదమిచ్చిన కావ్యకర్తలం।
దెలతును, దోషసంస్కరణధీమొకయింతయు లేక పైఁగనో।
ప్పుల మతి తప్పులంచను ప్రబుద్ధుల దుష్కవులం దలంపఁబోన్॥

వంశవర్ణన.

సీ. శ్రీబేతపూడి ప్రసిద్ధవంశ్యులు గల
రార్వేలవారు నయాదియుతులు।
శ్రీవత్సగోత్రజుల్ శివమతస్థులు నందు
మాన్యుఁడు, మల్లన-మంత్రి మతి౹

తామహాండాయన దత్తపుత్రుఁడు లక్ష్మీ
నారాయణుఁడు మజ్జనకుఁడు ఘనుఁడు,
అశ్రాంత పరమేశ్వరారాధనపరుండు
తగ లక్ష్మమాంబిక ధర్మపత్ని।
కాఁగఁదులలేని దాంపత్యకలితుఁడగుచు।
సంతతపరోపకార నుస్వాంతుఁడగుచుఁ।
బడసె నోగినల్వురను దనూభవులనెలమిఁ।
బార్వతీనాధ సత్కృపాబలిమిఁజేసి॥

సీ. ఆవలువురిలోన- నగ్రజన్ముఁడను ల
క్ష్మీకాంతుఁడను పేరఁ- జెలగువాఁడ।
నాంధ్రగీర్వాణ హూ-ణాది విద్యలయందుఁ
గించిత్ప్రవేశ స-మంచితుండ।
సర్వేశ్వరుఁడు వైద్యశాస్త్రసారా భిజ్ఞుఁ
డగు నాదుప ప్రథ-మానుజుండు।
వరపరబ్రహ్మంబు - పరతత్త్వవేదియై
పరగు ద్వితీయసో-దరుఁడుగాను।
మనుసంభవాది-సంభావ్య నానా గ్రంథ
కర్తయై విఖ్యాతిఁ-గాంచియున్న॥

గీ. యతఁడు, భగవంతరావు నా-కగుఁగనిష్ఠ
సోదరుఁడు, గాన విద్యామహోదరుండు।
నిట్లు విద్యలయం దంతో-యింతో మాకు
నభినివేశము కలిగె శి-వాదరమున॥

సీ. ప్రీతితో గౌరీ ప-రిణయమం చేరఁటి
చిన్న పొత్తంబు ర-చించినాఁడ।

శివమహిమ్నస్తోత్ర-శ్రీకరశ్లోకము
లాంధ్రీకరించి నే-నలరినాఁడ।
చతురతరశ్లోక- సమితికిఁ బద్యాళి,
నలిచాటుపద్యాల్, పొ-నర్చినాఁడ।
దేవతాస్తోత్ర సం-దీపిత గ్రంథంబు,
నాటకం బొండు నే- నవ్యముగను॥

గీ. బొసఁగఁగూర్చితి; సరసులు-పొంగు నట్టు
లాంధ్రభాషాభివర్ధని-యనెడి సంఘ।
మునకు * మూఁడుచరిత్రంబు-లను రచించి
యున్నవాఁడను బుధకృపఁ-గన్నవాఁడ॥

---

* 1. అశోకమహారాజచరిత్ర, 2. చీనాదేశచరిత్ర, 3. సిక్కులచరిత్ర.

పీ ఠి క.

---

1. చరిత్రనాయకమహిమ.

శ్రీమన్మహీకాంతా కంఠహార తరళాయమానంబుగ నున్న యీభగతఖండమును బహుపూర్వకాలమునుండి 1. ఉత్తములు, 2. ఉత్తమోత్తములు నగు కొందఱురాజులు దైవానుగ్రహంబుచేఁ బరిపాలించిరి. ఏరాజులు తమకు విధ్యుక్తములైన పంచయజ్ఞంబులను *సమగ్రంబుగ నెఱవేర్చిరో వా రుత్తమ రాజులు; ఏరాజులా పంచయజ్ఞాచరణంబే కాక పరోపకారార్థ మిదంశరీరమ్మనుచుఁ దద్ధర్మానుష్ఠాన పరాయణులై పరోపకృతికై తమశరీరంబునైన నర్పింప సాహసించుచు స్వప్రయోజనో దాసీనులై స్వప్రజాభిమానులై వర్తించిన వారుత్తమోత్తమరాజులు. ఈ కడపటివర్గంబులోనివారైన మాంధాత, శిబి, భగీరథా

---

* పంచయజ్ఞము లనఁగా 1. దుష్టులను దండించుట, 2. సుజనులను బూజించుట, 3. న్యాయవిధిని బొక్కసము వృద్ధి చేయుట, 4. అర్థిజనులను యథాయోగ్యముగఁ బాక్షీకరించుట, 5. రాజ్యరక్షణము. శ్లో॥ దుష్టస్యదండస్సుజనస్యపూజా। న్యాయేన కోశస్యచ సంప్రవృద్ధిః। సుపక్షపాతోర్థిషు రాజ్యరక్షా। పంచైవయజ్ఞాః కథితానృపాణాం.

దులు కీర్తికాయులై భరతఖండవాసులచే నేఁటి కాలంబుదనుకఁ బొగడ్త నొందుచుండిరి. ఈ చరిత్రనలంకరించు నశోకచక్రవర్తి యీ వర్గంబులోనె చేరఁదగినవాఁడని యాయన యుదంత మాద్యంతంబు చదువువారు వచింపకమానరు. మఱియు నా మహారాజు తన ప్రజలందఱు తన కుటుంబమేయని త్రికరణశుద్ధిగ వచించి వారిని నీతిపరులఁజేయఁ దనయావచ్ఛక్తిని ధారవోసెను. ఈచరిత్రాంతమందనఁగా 13-వ యధ్యాయములో ఆయన యుపకారకృత్యంబులు సంగ్రహముగా నుడువఁబడినవి. ఇది యునుంగాక యీ చరిత్రయొక్క 7-వ యధ్యాయాంతమందు లిఖింపఁబడిన పద్యం బశోకమహారాజుయొక్క యుత్తమకార్యం బులకు ముకురంబువలె నుండునుగానఁ జదువరులకు సుగమంబుగ నుండునని యీసందర్భమున మరలనిచట లిఖింపఁబడుచున్నది.

ఉ. రాజ్యముచేసె సర్వజనరంజకమాగతి స్వీయసంపదన్।
భోజ్యముచేసె భిక్షులకు, భూమిసురాళికి, నర్థికోటికిం।
ద్యాజ్యముచేసె దుర్నయము నందఱికున్ మహనీయధర్మముం।
బూజ్యముచేసె సత్వగుణభూమి యశోకుఁడు మోక్షకాముఁడై॥

2. చరిత్రమహిమ.

పైనిఁ జెప్పఁబడిన మంధాతాది ప్రభువుల కృత్యంబులు కవిజనాతిశయోక్త్యాది మిళితంబులైయున్నవి. అదిగాక యుత్కృష్టకార్య ధురంధరులయిన వారియందు దైవమహిమలుండు నని కవులు ప్రాయికంబుగ వచించుటయుఁ గలదు. అట్టివి పురాణమాత్ర శోభితంబు లైయుండు. చరిత్రలన్ననో యథార్థ

కథన దక్షంబులై ప్రత్యక్షాను మానప్రమాణ కలితంబు లై యుండును. అట్లుండుటంజేసి యవి విస్రంభ పాత్రంబులగును. ఈ యశోకుని వృత్తాంతముకూడఁ బురాణకల్పనలలోఁబడి యసంగ తాంశ దూషితంబుకాఁగా శిలాశాసనాది దృష్టాంతముల సంగ్ర హించి పరస్పర విరుద్ధాంశములును, అతిశయోక్త్యాదులు ననఁ బడు కలుపుమొక్కలఁ దొలఁగించి మనోహర పుష్పారామంబుగ నొనర్చి చదువరుల కానందజనకంబుగ నిప్పటి చరిత్రకారు లెం తయు శ్రమపడి లిఖించిరి. ఈచరిత్ర కనుబంధములుగా నున్న హిందూసింహళ పురాణంబులఁజూచిన నట్టి విరుద్ధాంశములు తేటపడఁ గలవు. కావున నీయశోకుని వృత్తాంతంబు సలక్షణం బగు చరిత్రయే యగును.

3. చరిత్రవలని ప్రయోజనములు

మతోద్ధారకులు, మతసంస్కర్తలు, రాజ్యకర్తలు, రాజ్యో ద్ధారకులు, రాజోత్తములు, వీరాగ్రేసరులు, పరోపకారకంక ణులు, దేశాభిమాన విశిష్టులు నిట్టివారు మహాపురుషులె కాని సామాన్యులు కారని యెల్లరకును దెల్లంబుగఁ దెలిసిన విష యమే గదా. అట్టివారు తా మవలంబించిన మహాకార్యంబుల నెఱవేర్చుట కెంతప్రయాసము పడిరో, ప్రజాసామాన్యమున కెట్లుపకరించిరో యని తెలిసికొనుట బుద్ధిశాలుల కావశ్యక మని నుడువవలయునా? మన దేశమందువలెనే విదేశముల

యందును వన్నె కెక్కినవారు పలువురు కలరు. కావున స్వదేశ చరిత్రలంబలె విదేశచరిత్రలును బఠనీయంబులే యగుచున్నవి.

చ. జనులను నీతివర్తనులఁ జక్కఁగఁజేయఁగఁ జాలి, స్వక్రియా।
జనితఫలాభిలాషులయి సౌమ్యముగా మనువారిఁజేసి, యే।
జనులెటువోనివృద్ధులను జాలగనొందిరో వానిఁదెల్పు సా।
ధనములు సచ్చరిత్రములె; దండన లన్యకథా ప్రసంగముల్॥

కావునఁ జరిత్రంబులు చదువరులకు సుజ్ఞానదాయకంబులై, వ్యవహార నైపుణ్యాబోధకంబులై, పౌరుషేయాది సత్కృత్యసాధకంబులై భాసిల్లుననుట సర్వవిదితంబ. అది యటుండ నీ చరిత్రం బిప్పటికి 22, 23 వందల సం॥ల క్రిందట నీభరతఖండము యొక్క నాగరికాది వృత్తాంతమును, దత్కాలప్రభువైన యశోక మహారాజుయొక్క సుగుణసంపదను, బరిపాలనా సామర్థ్యమును దెల్పునుగాన నిదిమఱియుఁ బఠనీయంబని చదువరులె భావింపఁ గలరు.

4. గ్రంథకరణ ప్రోత్సాహకులు.

ఆంధ్ర దేశీయులైన కొందఱు విద్యావంతులును, ధనికులును, జమీందారులును, మొదలయిన ప్రముఖులు సంఘీభవించి "అంధ్రభాషాభివర్ధనీ సంఘ" మనెడినామధేయంబు వహించి పైని నుడువఁబడిన చరిత్ర ప్రయోజనంబులారసి, చరిత్రలచే సామాన్యజనులకు జ్ఞానాభివృద్ధి నొనర్చుటకై భాషాభివృద్ధి యావశ్యకమనితలఁచి, యారెండుప్రయోజనము లేక కాలమందే సమకూడునట్లు కొంత కాలమునుండిచరిత్రలరచియింపించి

ప్రకటించుచుండిరి. తత్సంఘ కార్యదర్శిగారైన మ-రా-రా-శ్రీ, వేమవరపు - రామదాసు పంతులుగారు. బి. యె., బి. ఎల్.

మ. ప్రభు విద్యాపరిశోభితుండగుచు, సంపద్యుక్తుఁడై, యంతకుం
బ్రభఁగూర్పఁ బహుళాంధ్ర సంస్కృతల సద్భాషాపరిజ్ఞా-నియై
సభలందప్రతిమాన వాగ్విభవుఁడై, సౌజన్యసన్మాన్యుఁడై
యిభరాడ్రక్షక సత్కృపాకలనభాసిల్లుఁ మదీయాప్తుఁడై॥

నేను లోకల్ పండు డిపార్టుమెంటులో నుపాధ్యాయుఁడుగాను, స్కూల్సూపరు వైజరుగాను, అ॥ సబుఅశిస్టాంటు ఇన్స్పెక్టరుగాను బనిచేసి భరణముపొంది 1908-వ సంవత్సరములో విరామముచెందిన స్థితియందాయనతో నొకదినంబున ముచ్చటింపఁ బోఁగా

గీ. ఆంధ్రగీర్వాణ హూణ భాషాదులందు
నాంధ్రభాషా కవిత్వమం, దార్య, మీకు
సరసమయినట్టి యభినివేశంబు కలిమి
యే నెఱుంగుదుఁ, గాన వాంఛింతు నొకటి॥

మ. ధరనుశ్లోకుఁ డశోకుఁడాయనచరిత్రఁ మీరువ్రాయంగ బం
గరు తావిఁ మఱి గాంచినట్లగును, విన్నాణంబులౌ శాసనాల్
సరసంబౌగతిఁ దెల్గుసేయఁదగు, భాషాస్ఫూర్తియో యందురేఁ
బరువుం దేలికగాని రీతినొనరింపఁ యోగ్యమై తోఁచెడిఁ॥

అని వాక్రుచ్చెను.

అది యటుండ నీభరతఖండవాసులలోఁ గొందఱు నావికా యాత్రలుచేసి విదేశంబులకుంబోవఁ గులాచార నియమంబులచే బాధితులగుచుండిరి. శేషించినవారైనఁ దమదేశదైన్యమును బాపుట కుత్సాహితులు కాకుండిరి.

ఉ. ధీరతఁబూని, పెంపుగ విదేశప్రయాత్రలునేసి, యందు వ్యా।
పార పరిశ్రమాదులును, భాగ్యము, భోగ్యము, లెట్టులున్నవో
యారసి, తా మెఱుంగని వియాదట నేఱిచి, కాద లోకులీ।
ధారుణి నన్నెవాపి గనితారు సుఖించుట కల్గునెందునన్॥

అనితలఁచుచు మహాపురుషచరిత్రలను, విదేశచరిత్రలను ఆంధ్రలోకోపకారార్థము తెలుంగుబాసలో వ్రాయ నుద్యమించుచున్నవాఁడ నగుటచే ఆ కార్యదర్శిగారి కోరికి ప్రకారమీ యశోకచరిత్రను రచించినాఁడ.

౫. సహాయగ్రంథములు.

ఈచరిత్ర వ్రాయుటలో.

1. విన్సెంటు, ఎ, స్మిత్ (Vincent, A. Smith) గారి హిందూదేశ బౌద్ధ చక్రవర్తియగు నశోకుఁడు (Asoka, the Buddhists Emperor) అను గ్రంథమును,
2. రిస్ డేవిడ్సు (Rhys Davids) గారి బౌద్ధ హిందూదేశము (Buddhist India) అనుగ్రంథమును,
3. ప్రొఫెస్సరు లక్ష్మీనర్సునాయఁడు గారి బౌద్ధమతసారము (Essence of Buddhism) అను గ్రంథమును,

జాలసాయముగఁ గైకొంటి. ఆంగ్లేయ భాషలోనున్న యాగ్రంథములఁ జదివి ముఖ్యాంశంబులశోధించి సంగ్రహముగ నీచరిత్ర వ్రాయుటలోఁ గలిగిన శ్రమంబు సంగ్రహ గ్రంథకర్తలకుఁ దెలియని విషయముకాదు. ఇది సంగ్రహ గ్రంథమగుటచేఁ జిన్నదిగ నున్నను బెక్కు విషయంబు లిందు సందర్భానుసారముగ వ్రాయుట కలిగినది. మఱియు నశోకుఁడు బౌద్ధమతా

వలంబియై తన్మతవ్యాపక మొనర్చుటచే ఆమతమును గూర్చి యావశ్యకమయిన మేరకు వ్రాయఁబడినది. ఈచరిత్రను విపులంబుగ వ్రాసినయెడ నిట్టిపొత్తములు పదియైనను జాలకుండును.

6. గ్రంథ గ్రాహ్యాగ్రాహ్యావిచారణ.

బౌద్ధమతమం దీశ్వరుఁడు కలఁడా లేఁడాయను విచారణ పెట్టుకొనక, వేదంబు లప్రమాణంబులనుటచే, ఆమతము నాస్తిక మతమేయని యార్యు లభిప్రాయపడుచు,

ఉ. నాస్తికుఁడౌ నశోక నరనాయకుఁ డెంతయు ధర్మమూర్తిగా।
నిస్తులకీర్తిశాలిగను, నిత్యపరార్థనుదత్తచిత్తుగాఁ।
బ్రస్తుతిసేయఁ దచ్చరిత పాఠ్యము పాణ్యము నావచింప వ్య।
త్యస్తముగాను దోఁచునని యాస్తికు లేమయినం దలంచినన్॥

దేహాత్మవాదులైన చార్వాకులకును బ్రహ్మము శాశ్వత పదార్థమనెడి యార్యులకును, తన సిద్ధాంతము మధ్యస్థముగ నుండునని బుద్ధుఁడు చెప్పెనేకాని తాను కేవలము నాస్తికుఁడ నని ప్రకటించుకొనలేదు. ఆసిద్ధాంతము దుష్టమా నిర్దుష్టమా యని విచారించుట యీచరిత్రకుం బ్రాముఖ్యంబుకాదు. అట్టి మత మవలంబించినను బరమత సహనము కలవాఁడై,

మ. తన విశ్వాసమదెట్టులున్న నరులన్ ధర్మైక నిత్యప్రవ।
ర్తనులంజేయ నమేయయత్నము లొనర్పంబూనె; నాధర్మమా।
ర్య నిషేవ్యంబుగనుండె, దైవభజనం బౌఁగాదు నాఁబల్కఁడ।
ర్యోను, బూజ్యుండగుఁగాక నింద్యుఁడె ధరిత్రీశుం డశోకుండిలన్॥

6. గ్రంథశైలి.

భాషాసామాన్యులకుఁగూడ సుగమంబుగ నుండున ట్లీ

చరిత్ర రచింపఁబడినది. కారణ మేమనఁగా ఆంధ్రభాషాయోష
యిక్కాలంబున శుష్కించి యుండెననుటకు నీ సంఘాభిధానమే
ప్రబలసాక్ష్యంబు. దానికిఁ అది యటుండ శైలివిషయమై.

చ. యమకములుండరాదు, బహుళార్థపదంబులు నుండరాదు, శ,
బ్దములరుదైనవై సులభవశ్యముకానివి యుండరాదు, భా,
వము కడుగూఢమై చదువువారిని సంకటపెట్టరాదు, సా,
మ్యము సరసంబుచల్కనయి హాయి నొసంగుటె మంచిశైలిగా,
శ్రమపడలేక యెందఱో ప్రశంసయొనర్తురు నేటి పాఠకుల్॥

అయినను సంఘనామము సార్థకరించుటకై యచ్చటచ్చట నసాధారణపదంబులును, యమకాదులును, రసపోషణకై కించిత్తుగ నలంకారములును, ప్రయోగింపఁబడినవి. అరసున్నలును శకటరేఫములును ప్రాయికముగా నుపయోగింపఁబడినవి.

8. ఆంధ్రభాషాభివర్ధనీసంఘయోగ్యత.

ఇట్టులే నొనర్చిన చరిత్రంబు నంగీకరించి వ్యయప్రయాసంబులతో సంఘమువారు ముద్రితంబు చేసిరి. ఆంధ్రభాషలో మహాపురుషచరిత్రంబులును, విదేశచరిత్రములును లేవనెడి లోపమును నివారించి స్వదేశాభిమానులై, స్వదేశోపకారులై యింతగ శ్రమపడెడి యీసాంఘికుల కాంధ్రదేశీయు లెంతయు గృతజ్ఞతం జూపఁ దగు. ఈ సంఘమువారల మహోద్యమ మాచంద్రార్కముగ వెలయుఁగాక.

ఇట్లు విన్నవించు
సుజనవిధేయుఁడు,
బేతపూడి లక్ష్మీకాంతరావు.

విషయసూచిక.

1-వ అధ్యాయము. పుట.

3-వ అధ్యాయము.

4-వ అధ్యాయము.

5-వ అధ్యాయము.

6-వ అధ్యాయము.

అశోకునికిఁ బూర్వము బౌద్ధమత కాలమందలి రాజ్యాదుల వృత్తాంతము ...68-93

7-వ అధ్యాయము.

8-వ అధ్యాయము.

9-వ అధ్యాయము.

10-వ అధ్యాయము.

11-వ అధ్యాయము.

12-వ అధ్యాయము.

13-వ అధ్యాయము.

అశోకమహారాజచరిత్ర.

1-టి అధ్యాయము.

మౌర్యరాజ్య నిర్మాణము, చంద్రగుప్తుఁడు.

శ్రీమదఖండభూమండలమండనాయమానం బగుభరతఖండము యొక్క పూర్వచరిత్రం దెలిసికొనుటకు గ్రంథసామగ్రి సమగ్రంబుగ లేకున్నను చరిత్రకారులు వేదశాస్త్రపురాణేతిహాసంబులను శిలాశాసనాదులను బహుళ ప్రయాసపడి పరిశీలించి యిప్పటికి రమారమి 4000 సంవత్సరంబుల నాఁటి నుండి యీదేశచరిత్రంబును సహేతుకంబుగ లిఖించియుండిరి. తత్కృతం బైన కాలవిభాగ మీక్రిందఁ బ్రదర్శింపఁబడును.

		సం॥ మొదలు.	సం॥ వఱకు.
1. ఋగ్వేద యుగము	క్రీస్తుపుట్టక పూర్వము	2000	1400
2. క్షాత్ర యుగము	డిటో	1400	1000
3. సూత్ర యుగము	డిటో	1000	500
4. బౌద్ధ యుగము	డిటో	500	క్రీ. శ. 500
5. పౌరాణిక యుగము	క్రీస్తుపుట్టిన వెనుక	500	క్రీ. శ. 1200
6. మహమ్మదీయ యుగము	డిటో	1201	క్రీ. శ. 1576
7. బ్రిటిషు యుగము	డిటో	1577	

ఈ వ్రాయఁబూనిన చరిత్ర బౌద్ధ యుగంబునకు సంబంధించి యుండును. మఱియు వసుంధరకు రత్నగర్భాభిధానంబును సార్థకం బొనరించు నీ భరత

ఖండంబును న్యాయంబుగను, ధర్మంబుగను బరిపాలించి ప్రజానురాగంబు వడసి కీర్తిశేషులైన రాజశిరోమణులయొక్క గాని సుగుణగణాలంకారులును, జగదుపకారులును, స్వదేశాభిమానులును, సత్యపరాయణులు నైన మహాపురుషులయొక్క గాని చరిత్రలం బ్రకటించినయెడల నవి చదువరులకు నమందానంద దాయకంబు లయ్యెడును.

గ్రంథప్రయోజనము

ఈ కథానాయకుం డైన యశోక చక్రవర్తి కీ భరతఖండరాజ్య మీయన పితామహుండగు చంద్రగుప్తమహారాజు నుండి పరంపరాగతమై యుండె. చంద్రగుప్తుం డశోకునకు వంశ మూలపురుషుండును రాజ్యనిర్మాణకర్తయుం గావునఁ బ్రప్రథమమున నీచంద్రగుప్తుని చరిత్ర సంగ్రహముగా నుడువఁబడును.

చంద్రగుప్తుని చరిత్ర.

గ్రీసుదేశపు రాజయిన మహా అలెగ్జాండరు క్రీ. పూ. 327 సం॥లో భరతఖండముపై దండెత్తి వచ్చి సింధునదీ ప్రాంత దేశములను జయించి పదంపడి భరతఖండము నంతను జయింపవలెనని యధిక తృష్ణం గలిగి యుండియుఁ గొన్ని యసందర్భంబులచే మరలిపోవుచు జయించిన ప్రదేశముల యందుఁ దన ప్రతినిధులను ససైన్యంబుగ నియమించెను. ఆయన బాబిలను పట్నమున క్రీ. పూ. * 323 సం॥లోఁ గాలధర్మంబు నొందఁగా నాయన ముఖ్యోద్యోగు లాయన

మహా అలెగ్జాండరు హిందూ దేశముపై దండెత్తి వచ్చుట.

సెల్యూకసు.

---

* క్రీ. పూ. యనిన క్రీస్తు (ఏసు) పుట్టుటకు పూర్వము అని యర్థము. క్రీస్తు పుట్టిన వెనుక 1908 సంవత్సరములు గడచినవి. క్రీ. పూ. 323 సం॥లో యనిన నిప్పటికి 2231 సంవత్సరముల క్రిందట అని యర్థము.

రాజ్యంబు విభాగించుకొనిరి. అప్పుడు భరతఖండమం దాయన జయించిన దేశములు సెల్యూకసు అను పేరుగల యాయన సేనాని వంతునకు లభించెను.

చంద్రగుప్తుఁడు మగధరాజ్యమునుండి వెడలఁగొట్టఁబడుట.

అన్యదేశీయు లయిన యాగ్రీకువారి పాలన యందుండుటకు పంజాబు దేశవాసులు విగతాభిలాషులై మఱియు వారికి ద్వేషులై తమ స్వాతంత్ర్యమును మరలం బడయఁ గలహోన్ముఖులుగా నుండిరి. ఏతత్కాలంబున మగధరాజ్యంబు మహోన్నతదశం గలిగి మహాపద్మనందుని పాలనంబునం నుండెను. తద్రాజ్యంబున చంద్రగుప్తుండనునాతఁడు యిరువదివత్సరంబుల ప్రాయముమాత్రమె కలిగియున్నను శౌర్యధైర్య సాహసాది గుణోపేతుండై దేశాభిమాన ధూర్వహుండై ప్రజలకు లక్ష్యస్థానమం గుండెను. ఇట్టి వీరాగ్రేసరుఁడు తనరాజ్యమందుండినచోఁ దనకు నపాయం బొనర్పఁగలఁ డని శంకించి మగధరాజ్యాధిపతి తనరాజ్యమునుండి యాతని బహిష్కృతుంజేసె.

చంద్రగుప్తుఁడు మగధ రాజ్యాధిపతి యగుట.

చంద్రగుప్తుఁడు మగధరాజునకు శూద్ర స్త్రీవలన జన్మించె నని కింవదంతి యొకటి యుండినను, అది చంద్రునికి గళంకము వంటి దని యితని చరిత్ర యే నిరూపింపఁ గలను. ఇతని తల్లి పేరు "ముర" కావున నితడు మౌర్యుఁ డయ్యెను. వంశము మౌర్య వంశము. ఇతఁడు మగధరాజుచే బహిష్కృతుఁడై యేకాకిగాఁ బ్రవాసము చేయుచుఁ బంజాబు దేశమునకుఁ బోయి యచ్చటి సాహసికులను, దేశాభిమానులను స్వాతంత్ర్యము గోరువారినిఁ గొందఱిని జేర్చుకొని ప్రబలుఁడై గ్రీకులతోఁ బోరి వారిం బారదోలి త ద్దేశాధిపతి యయ్యె. ఆ కాలంబుననె మగధ భూపాలుఁడు ప్రజానురాగ రహితుండై యుండుట చంద్ర

గుప్తుం డెత్తిఁగి యతనిపై దండు వెడలి యాయనను రాజ్యపదభ్రష్టునిఁ జేసి రాజధాని యైన పాటలీపుత్ర మందు సింహాసనం బధిష్ఠించె.

ఇంతకుఁ బూర్వము చంద్రగుప్తుఁడు జయించి యున్న పంజాబు మొద లయిన భాగములును దీనంజేరుటంజేసి మగధరాజ్య మతి విపులమయ్యె. ఇట్లుండ ఘనతఁ జెందిన అలెగ్జాండరుచేఁ బూర్వము జయింపఁ బడి, కొంత కాలంబు తన స్వాధీన మొనర్పఁబోఁబడి, వదంపడి మరలఁ దత్ప్రదేశ వాసుల వంశంబు లయిన, పంజాబు మొదలయిన ప్రదేశంబులఁ దిరిగి జయింప నుద్రేకంబుఁ గలిగి సెల్యూకసు దండెత్తి వచ్చెను. కాని మగధ రాజ్య ప్రాబల్యమును జంద్రగుప్త మహా రాజ ప్రభుత్వ సామర్థ్యంబును గ్రహించి సంగరోద్యమంబు విరమించి సంధి కావించు కొనిరి. దానంజేసిగా యుభయరాజకుటుంబములకు వైవాహికానుబంధంబులు కలిగెను. సెల్యూకసు తన కుమార్తెను చంద్రగుప్తున కిచ్చి వివాహముచేసెను. అలెగ్జాండరు భరతఖండమందు మున్ను జయించియున్న సమస్తప్రదేశములను నిప్పటి ఆఫ్గనిస్థానమును హిందూకూషు పర్వతముల వఱకుఁ గల ప్రదేశములను జంద్రగుప్తుని కొసంగుట, చంద్రగుప్తుఁడు సెల్యూకసుప్రభువునకు 500 ఏనుఁగుల నిచ్చుటయుఁ గలిగెను.

సెల్యూకసుచంద్రగుప్తునితో సంధికావించుకొనుట.

సెల్యూకసు సిరియా రాజ్యమునకుఁ బ్రభువయ్యె. ఈరాజులిద్దఱును సంధ్యనంతరము పరస్పరానురాగంబుఁ గలవారయి యుండుటంజేసిరి సెల్యూకసు ప్రభువు "మెగాస్తినిస్" అను బుద్ధిశాలిని బాటలీపుత్రమునందు రాయబారిగా నుంచెను.

మెగాస్తినస్ అను రాయబారి.

ఈ రాయబారి పాటలీపుత్రమందుఁ గొన్ని సంవత్సరము లుండెను. అతఁడు మగధరాజ్యవిశేషంబుల నశేషంబుగ లిఖించి తదనంతర చరిత్ర

కారులకు భరతఖండ ప్రాచీన వృత్తాంతసామగ్రి నొసంగినవాఁడయ్యె. తల్లిఖితాంశంబుల యందుఁ గొన్ని యసంగతంబులును లోపంబులు నున్నను మహోపకారి యయ్యె ననియె యాయనను జరిత్రకారులు కొనియాడిరి. ఆయన లిఖించిన యంశంబులు సంగ్రహముగా నీక్రింద విశదీకరింపఁ బడుచున్నవి:—

మెగాస్తినసు వ్రాసిన మగధరాజ్యవృత్తాంతము.

(1) రాజధానియగు పాటలీపుత్రము గంగా శోణానదుల సంగమము వల్ల నిర్మితమైన యంతర్వేదిలో శోణకు నుత్తరమున రమారమిగా 10 మైళ్ల పొడవును, 2 మైళ్లు వెడల్పును గలిగి యుండెను. దీని చుట్టు నొక కందక ముండెను. దాని వెడల్పు 600 అడుగులు. లోతు 30 మూరలు. కుడ్యము పైనిఁ గిరీటంబుల వలె 570 బురుజులును, 64 ద్వారములు నుండెను. పరిఖ యెల్లప్పుడు జలపూరితంబయి యుండెను. ఈ వృత్తాంతముచే రాజధానియొక్క విస్తీర్ణ మపరిమితమని యెన్నఁదగియున్నది.

పాటలీపుత్ర నగర వైశాల్యము,

(2). మగధరాజ్యమందు జనులందఱు స్వతంత్రులే గాని వీరిలో బానిసలు లేరని యీ రాయబారి లిఖించెను. ఇతర గ్రంథసాక్ష్యమువల్ల విచారింపఁగా, నాకాలమందు సేవకావృత్తి యతిముఖ్యాంశము గాకున్నను సత్యము గాఁ గలదనియె చరిత్రకారులు తలఁచినారు. మఱియు నాకాలమందు గ్రీసుదేశముననున్న బానిసవృత్తికంటె నిచ్చట బానిసవృత్తి యొక్క సౌలభ్యమును జూచి బానిసవృత్తియె లేదని యీ రాయబారి యభిప్రాయపడియుండునని చరిత్రకారు లీయనను నిర్దోషిం జేసిరి.

బానిసలు.

తరగతులు.

(3) మగధరాజ్య ప్రజలు 7 తరగతులుగా నుండిరని యాయన లిఖించెను.

1. శాస్త్రవేత్తలు (తత్త్వజ్ఞులు)
2. వ్యవసాయకులు.
3. గొల్లలు.
4. శిల్పులు.
5. యుద్ధభటులు.
6. చారులు.
7. ఆలోచనసభికులు.

ఈ విభాగము సరిగా లేదనియు నానావృత్తులవారును గలరనియుఁ జరిత్రకారులు వక్కాణించిరి. స్థలాంతరమం దాయావృత్తులవారిం గూర్చి లిఖింపఁబడెను.

(4) రాజకీయోద్యోగస్థులు—

విధులు.

(1) కొందఱు భూములను గొలతలువేసి పెద్దకాల్వలనుండి చిన్నకాల్వలకు నీరు పాఱునటులఁ దూముల నేర్పాటుచేసి యందఱికిని మాగాణివ్యవసాయమునకు వలసినంత నీరు గలుగఁజేసి రాజుననుసరించియుండు మృగయుల (Royal huntsmen) పై విచారణచేసి వారి యర్హతకుఁ దగినట్టుల వారికి బహుమానముల నొసంగుటకును శిక్షించుటకును వా రధికారముఁ గలిగియుండిరి. భూమి పన్నులను రాఁబట్టి భూసంబంధవృత్తికారులయిన చెట్లనఱకువారు, వడ్రంగులు, కమ్మరులు, గనులు త్రవ్వువారు ఈ మొదలయిన వారిపై విచారణ చేయుచు, నాయావృత్తుల వల్ల రాజునకుఁ జెందవలసిన కప్పములం గొనుచుండిరి. రాజమార్గముల నేర్పఱచి చిన్నత్రోవలను దూరమును దెలుపుటకై స్తంభములను పాతించిరి.

పంచాయితులు.

(5) రాజధాని సంరక్షకులు—6 పంచాయతులు గాను నొక్కొక్క పంచాయితికి 5-గు రుద్యోగస్థులుగాను నేర్పాటు చేయఁబడిరి. ఇట్లేర్పడిన 30 మంది

యుద్యోగస్థుల సంఘ మిప్పటికి నగర పారిశుద్ధ్య సంఘముతోఁ జాల యుండును. ఈ సంఘమువల్ల రాజకీయ వ్యాపారమంతయు సమగ్రముగా నెఱవేర్పఁబడెనని గణింపవచ్చును. ఈసంఘవివరము ముం దశోకచరిత్రయందు విశదీకరింపఁబడును.

(6) సైన్యాంగము:—మహాపద్మనందుఁడు(ధననందుడు) పాలించు నప్పుడు మగధరాజ్యము 2,00,000 కాల్బంట్లను, 20,000 గుఱ్ఱపుదళమును, 2,000 రథసైన్యమును 4,000 గజసైన్యమును గలిగియుండెను.

సైన్యాంగము.

ఈ రాజ్యమును చంద్రగుప్తుఁడు జయించి పాంచాలమును సింధునది ముఖద్వారము వఱకుఁ గల ప్రదేశములను దీనితోఁ జేర్చి వృద్ధిచేసిన యనంతరము సేనాపరిమితి 6,00,000 యుద్ధభటులను 30,000 తురగసైన్యమును 9,000 గజములను 8,000 రథములను గలిగియుండె నని తెలియుచున్నది. మగధరాజ్యమునకుఁ బశ్చిమోత్తర ప్రదేశముల యందు గుఱ్ఱములకును, మగధ యందు ఏనుంగులకును, నియమముగా యుద్ధ కౌశలమును గలుగఁ జేయు వాడుక యుండెను. కనుక యీసేనాబాహుళ్యము విశ్వసింపఁ దగి యున్నదని చరిత్రకారులు తలఁచిరి. ప్రతి యుద్ధభటుఁడు నొకబల్లెము, నొకవింటిని ధరించెను. మనుష్యప్రమాణంబు గల వింటినుండి విడువఁబడు బాణ మొక్క డాలునుగాని, కవచమునుగాని, ఛేదింపఁజాలి యుండెను. గుఱ్ఱపురౌతు రెండుబల్లెములను నొకడాలును గలిగియుండెను. రథంబు రెండుహయంబులచేఁగాని నాలుగుహయంబులచేఁగాని లాగఁ బడెను. దానిపై నొకసారథియు నిద్దఱురథికులు నుండిరి. ఇంతబాహుళ్యసైన్యము ముసు నిరంతరము తనయాజ్ఞానుసారముగ వర్తింపఁజేసి లోపాలోపములను యథాయోగ్యంబుగఁ బరిశీలించి క్రమశిక్షాపరిహితంబుగఁ జంద్రగుప్తుండు

ఆయుధాదులు.

రాజ్యరక్షణంబు గావించెను. ఇదియె చంద్రగుప్తుని యసమానపాలనా సామర్థ్యంబును బ్రకటింపంజాలును.

పంటలు.

(7) వ్యవసాయాభివృద్ధిని గుఱించి రాజకీయోద్యోగులలో గొందఱిని నియమించిన ట్లిదివఱకె వ్రాయఁబడి యున్నది. దానింబట్టి రాజధానికి సమీపమునను దూరమునను నుండు క్షేత్రంబులకు జలసమృద్ధి సమముగాఁగలిగి, దానిచే మంచిపంటలు పండుటయు, కఱవులు కఱవగుటయు సిద్ధించినందున భూమికిఁ బంటవలంతి యను నామంబు సార్థకంబయ్యె.

(8) ప్రజాస్థితి—జనులు సత్యసంధులును, దంభ రహితులును, మితవ్యయులగుటంజేసి యథాయోగ్యంబుగ సుఖంబు లనుభవింపుచు నన్యోన్యవిశ్వాసపాత్రులయి వివాదములు లేనివారై జీవించిరి.

ఉపయోగములు.

(9) చారులు—సత్యసంధులును, సూక్ష్మగ్రాహులును, జాగరూకులు నయినవారిని చారులనుగా నియమించి వారిమూలకంబుగ రాష్ట్రంబునంతను నిరంతరము చంద్రగుప్తుఁడు చూచుచుండువాఁడయ్యె. చారులు మృషావార్తలఁ దెల్పువారలు గానందున నీ నియామకంబు ప్రజలకును బ్రభువునకును నానందసంధాయకంబయ్యె.

రాజవినోదములు.

మృగపణంబు లనఁగా గొఱ్ఱెలు, పొట్టేళ్లు, ఆఁబోతులు మొదలయిన వానిని బందెములు వేయుటయు, మృగముల వేఁటాడుటయు రాజునకు వినోదకరంబులయి యుండె. మృగయావినోదం బించుకంత వివరింపం దగియున్నది. వేఁటకు మిగుల వైభవముతోఁ బయలుదేరి యున్నత ప్రదేశములయందుఁగాని, గజములమీఁదఁగాని నిల్చి మృగముల వేఁటాడుచుం

డిరి. ప్రభువు మృగయార్థము పోయిన దారికిరుప్రక్కలఁ ద్రాళ్లు కట్టెదరు. ఆత్రాళ్లమధ్యగా నితరులు పోయినయెడల వారికిఁ గఠినశిక్ష కలుగును. ఇంకొక విశేషము కలదు. మృగయానిమిత్తముగాని విలాసార్థముగాఁగాని స్థలాంతరములకుఁ బ్రభువు వెడలునప్పుడు యవనదేశస్త్రీలు వెంబడియుందురు.

శిక్షాస్మృతి.

స్వల్పనేరంబులకయినను ఘోరశిక్ష చేయుట కనఁగా మరణదండన విధించుటకుఁ జంద్రగుప్తుఁడు వెనుదీయఁడని చరిత్రకారులు లిఖించియున్నారు.

రాజ్యవిస్తీర్ణము.

భరతఖండములో * బియాస్‌నదివఱకు అలెగ్జాండరు గెల్చియున్న ప్రదేశము నెకాక ఆఫ్గనిస్థానములో ఆప్రభువు జయించియున్న ప్రదేశము లనఁగా హిందూకూషు పర్వతములవఱకుఁ గల ప్రదేశములును ఆఫ్గనిస్థానములోఁ బడమటిభాగమునుగూడ సెల్యూకసు చంద్రగుప్తునికి నొసంగెను. కాబూలు, గజినీ, గాంధారము, హీరటు పట్టణము లాయన యొసంగిన ప్రదేశములలోనె యుండెను. మఱియు భరతఖండములో దక్షిణమందున్న స్వతంత్రరాజ్యము లనఁగా పాండ్య, చోళ, కేరళ, రాజ్యములును కళింగ రాజ్యమును దప్ప శేషించిన ఖండమంతయుఁ జంద్రగుప్తుని యేలుబడిలో నుండెను. ఇదియంతయు మగధరాజ్య మను పేరుచేఁ బరగెను. ఈరాజ్యవిస్తీర్ణమున కంతటికిఁ జంద్రగుప్తుఁడె కర్తయనుటకు వలనుపడదు. ఈయన మగధ రాజ్యమును జయించువఱకే యారాజ్యములో కోసలరాజ్యమును జేరి యుండెను. చంద్రగుప్తుఁడు రాజ్యాధిపతి యగుటకుఁ బూర్వమె మగధరాజ్యము సింధునదివఱకు వ్యాపించియుండె ననియు, అవంతిరాజ్యమును లోఁబఱచుకొనియుండె ననియుఁ దెలియుచున్నది. పదంపడి పంజాబుదేశమును, సింధు నదీముఖప్రాంతప్రదేశములను, బైనిర్వా

---

* ఇది పంజాబుదేశమునందలి సింధునదియొక్క యైదుశాఖలలో నొకటి.

పినప్రకారము సెల్యూకసుచే నొసంగఁబడిన దేశములను, చంద్రగుప్తుఁడు మగధరాజ్యములోఁ జేర్చెను.

చంద్రగుప్తునిమరణము.

జన్మప్రాభవంబు లేకున్నను వీర లక్షణోపేతుండై స్వసామర్థ్య సమార్జితంబైన మగధరాజ్యంబు నప్రతిహతశాసనుండై, రాజ్యపరిపాలనదక్షుండై, 24 సంవత్సరములు పాలించెను. తనబుద్ధివైభవంబును బాగుగఁ బ్రకటించిన యీచంద్రగుప్తుఁ డుత్తమప్రభుగణపరిగణనార్హుండయి క్రీ. పూ. 298-వ సం॥లోఁ గీర్తిశేషుం డయ్యెను.

శా. సామాన్యుండగు చంద్రగుప్తుఁడు విశేషప్రజ్ఞయున్ ధైర్యమున్
భీమాటోపముఁ గల్గి, సాహసికులన్ వేఁగూర్చి, పాంచాలము
న్భూమింగైకొని, నందునింగెలిచి తద్భూపాలుఁడై స్వీయమా
నామంబే భయదంబుగాఁగ ధరవిన్నాణంబుగా నేలెఁగా॥

2-వ అధ్యాయము.

అశోకుఁడు రాజగుట, కళింగరాజ్యసంపాదనము.

బిందుసారుఁడు మగధ రాజ్యాధిపతి యగుట.

చంద్రగుప్తుని యనంతరము మగధమహారాజ్యమునకు క్రీ. పూ. 297 సం॥ నం దాయనపుత్రుం డయిన బిందుసారుఁడు నిరాటంకముగాఁ బ్రభు వయ్యెను. ఇతనికి "అమిత్రఘాతుఁ" డని పౌరుషనామంబు కలదు. అనఁగా శత్రువులను సంహరించువాఁ డని యర్థము. దీనం జూడ నర్మదానదికి దక్షిణదేశములఁ గొన్నిటి నీయన జయించియున్న ట్లూహింపఁ దగియున్నది. ఈతనికాలంబున సెల్యూకసు కాలధర్మంబు నొందఁగా నాయనకొమారుఁడు శిరియాదేశమునకు రాజయ్యెను. ఈరాజును, ఈజిప్టుదేశప్రభువును, బిందుసారునితో మైత్రిం బాటించిరి. పాటలీపురమున "మెగాస్తనిసు"నకు మాఱుగా "డీమెకాసు"ను రాయబారిఁగా నా సిరియాదేశపురాజు నేమించెను. ఈవిషయంబు దప్ప బిందుసారుని గుఱించి పురాతనగ్రంథములలో విశేషములు లిఖింపఁబడి యుండలేదు. ఈ భూపతి క్రీ. పూ. 297-272 వఱకు నెమ్మదిగాఁ బాలనఁ జేసెను. ఈ నెమ్మదికిఁ జంద్రగుప్తుని యనివార్యములయిన రాజ్యనిబంధనలె కారణములని నిస్సందేహముగ గ్రహింపఁదగియున్నది. బిందుసారుఁడు జీవించియుండఁగాఁ దదీయపుత్రుండగు నశోకుఁడు యువరాజపదస్థుండై యాయన యాజ్ఞానుసారంబుగ నుజ్జయినీనగరమందు రాజప్రతినిధిగా నుండెను. క్రీ. పూ. 272 సం॥లోఁ దండ్రి మరణింపఁగా నవంతర

మశోకుండు మగధరాజ్యాధిపతి యయ్యె. కాని పట్టాభిషేకమహో

అశోకుఁడు ప్రభువగుట.

త్సవము తదనంతరము 3 సం॥ల కాఁగా క్రీ. పూ. 269 సం॥లో జరిగెను.

ఈ కాలయాపనమును గుఱించి హేతుపూర్వకముగానె చరిత్రకారులు భిన్నాభిప్రాయులయిరి. సింహళదేశపు పురా

పట్టాభిషేకకాలయాపన కారణములు.

తన చరిత్రలలో నిట్లని లిఖింపఁబడియున్నది. బిందుసారునికిపదునాఱుగురుభార్యలవల్ల నూటియొకరు పుత్రులు కలిగిరి. వారిలో జ్యేష్ఠుఁడు సుమనాహ్వయుఁడు. కనిష్ఠుఁడు తిష్యనామధేయుఁడు. ఈ కనిష్ఠుని జననికి కొండొక పురుషునివలన నశోకుం డుద్భవించెను. భరతఖండ పశ్చిమప్రదేశములకు రాజప్రతినిధిగా బిందుసారుఁ డశోకుని నియమించెను. తండ్రికి మరణవ్యాధి సంభవించె ననువార్త తనకుఁ దెలియఁగానె యశోకుఁడు ఉజ్జయినినగరమునుండి నిర్గమించి రాజధానియగు

అశోకునకు చండాశోకుఁడని పేరువచ్చెననుట.

పాటలీపుత్రమునకు వెళ్లి తన జ్యేష్ఠసోదరుఁడయిన సుమనుని గడమసోదరులను దొంబదితొమ్మండ్రను సంహరించి కనిష్ఠుఁడగు తిష్యనామునిమాత్ర ముపేక్షించి మగధరాజ్యప్రభువఁగా భరతఖండాధీశ్వరుం డయ్యె. ఇట్లు సోదరుల నందఱను చంపుటంజేసి చండాశోకుఁ డని యపఖ్యాతిం జెందెననియు లిఖింపఁబడియున్నది.

ఈవిషయమై బుద్ధకాలపు హిందూదేశచరిత్రకారుఁ డిట్లు వ్రాసెను:—

బౌద్ధకాలహిందూదేశ చరిత్రకారుని యభిప్రాయము.

"సింహళ పురాణంబులం దసంగతాంశంబు లుండుటంజేసి యవి నిర్దుష్టంబు లనుటకు వలనుపడదు. మఱియు నవి యశోకుని కనంతరము 5 లేక 6 శతాబ్దములు కడచినపిమ్మట వ్రాయఁ

బడినవి. అయినప్పటికి నవి శాసనాదులలోఁ జాలభాగ మేకీభవించుచున్నం దునఁ బూర్వవృత్తాంతములం దెలిసికొనుటకు ముఖ్యాధారము లగుచున్నవి. కాఁబట్టి యుద్ధప్రసక్తిలేకయే యశోకుఁడు మగధరాజ్యసింహాసన మధిష్ఠించియుండఁడు."

అశోకచరిత్రకారుని యభిప్రాయము.

ఇది యిటుండ నశోకుని సోదరసోదరీజనంబు లాయనప్రభుత్వ మధ్యకాలమువఱకు సజీవులయి యుండిరనియు, వారందఱును రాజకుటుంబములోఁ జేరియుండిరనియు వారలయందుఁ బ్రభువునకు నత్యంతాదరము కలదనియు శాసనంబులు ఘోషించుచున్నవి. మఱియుఁ చంద్రగుప్తుండు తన ప్రచండదోర్దండబలంబుచే నార్జించి, యనుపమానంబును నిరాటంకంబు నగు శాసనంబుచేఁ బరిపాలించిన మగధ రాజ్యంబు బిందుసారుని బాహుపీఠియందుఁ బంచవింశతి (25) వత్సరంబు లబాధితంబుగ వసియించె. తదనంతర మారాజ్య మశోకునిపాలనాధీనంబగుటకు ఘోరయుద్ధంబులుగాని, క్రూరహత్యలుగాని, రక్తప్రవాహములుగాని తటస్థించుటకవసరంబుండెనని నుడువుటకుఁ గారణంబుగావరాదనియు, నన్యతవాదులయిన సన్యాసులచే లిఖింపఁబడిన పూర్వచరిత్రలయందుఁ గల్పితకథలకుఁ గొదువలేదనియు, నశోకచరిత్రకారుఁడయిన విన్సెంట్ ఎ. స్మిత్ సిద్ధాంతీకరించెను.

అశోకుని జన్మవృత్తాంతము.

చంపాగ్రామవాసి యగు బ్రాహ్మణునికూఁతురయిన సుభద్రాంగిని ఆమె జనకుండు పరిణయార్థము బిందుసారునికి సమర్పింప రాజభార్య లామెను దాసింగాఁ గైకొనునట్లు తంత్రముచేసిరి. పదంపడి యామె తన కౌశల్యముచేఁ దాను బ్రాహ్మణకన్య యగుటను బిందుసారునికి శ్రుతపఱచి నమ్మించి ప్రభువుయొక్క ప్రేమను

బడసెను. అశోకుఁడు, విగతశోకుఁడు అను పుత్రద్వయంబు బిందుసారునివలన నామెకుఁ గలిగిరని నేపాళదేశమందున్న భరతఖండపూర్వచరిత్రవలనం దెలియవచ్చుచున్నది.

మఱియుఁ దత్పుత్రద్వయంబులో జ్యేష్ఠుఁడైన యశోకునిమీఁదఁ గంటెఁ గడమభార్యలవలనఁ గలిగిన పుత్రసంఘములో జ్యేష్ఠునిమీఁద బిందుసారుని కధికప్రేమ యుండెను.

అశోకునియందు మహావీరలక్షణంబులను గనిపెట్టినను ఆయన దైవబలంబు గలవాఁడని గ్రహించినను దన యవసానకాలంబున సింహాసనారోహణమునకు బిందుసారుఁ డశోకునిం దలఁపక యాపుత్రుని రావించెను. అతనియందుఁ గొన్నికారణంబులచే నమాత్యాదివర్గంబు బద్ధద్వేషంబై కుహకవృత్తిచే నతఁడు మరణించునటులఁ జేసి యశోకునిరాజ్యపదంబు నందునిల్పినటుల హిందూచరిత్రలవల్లఁ దెలియుచున్నది. ఎట్లయిన నశోకుని సింహాసనారోహణము కించిత్కలహపురస్సరం బైయున్నటులనె యూహింపఁదగియున్నది. సింహళదేశచరిత్రలును హిందూదేశచరిత్రలు నీచరిత్ర కనుబంధములుగా లిఖింపఁబడును. కనుక వానివలనఁ దత్కాలస్థితులు సవిస్తరంబుగఁ జనువరులకుఁ దెలియఁగలవు.

వక్ష్యమాణచరిత్రాంశంబులకు నించుకంత సంబంధించియుండుఁ గాన నిం
కొకవిషయం బిచ్చటనె వక్కాణింపఁబడును.

అశోకుఁ డశోకవర్ధకుని జనక నియామకంబున నశోకుఁ డుజ్జయినియం
కొమరితను వివాహమాడుట. దు రాజప్రతినిధిగ నున్నప్పు డశోకవర్ధకుని
కొమార్తెను బాణిగ్రహణంబుఁ జేసికొని
యామెవలన మహేంద్రుఁ డనుపుత్రుని సంఘమిత్ర యనుపుత్రికను బడసి తాను పాటలీపుత్రమునకుఁ బోవునపుడు హీనస్త్రీ యనుచు నామెను విడిచి వెళ్లె నని సింహళచరిత్రలయం దున్నది.

అశోకుఁడు కళింగరాజ్యమును జయించుట.

అశోకుని ప్రభుత్వకాలముయొక్క యాద్యష్టవర్షముల విశేషంబులంత జరిత్రలు గాని శాసనంబులు గాని విశదపఱచి యుండలేదు. తొమ్మిదవసంవత్సరంబున కళింగ రాజ్యముపై నశోకుండు యుద్ధయాత్రఁ జేసెను. కళింగదేశము బంగాళాఖాత తీరమున మహానది గోదావరి నదులకు నడుమ నున్నప్రదేశము. ఈరాజ్యము నాకాలమందనఁగా క్రీ. పూ. 262 సం॥లోఁ బ్రబలముగానె యుండెను. అది 60,000 కాల్బలమును, 10,000 గుఱ్ఱపు దండును, 700 ఏనుఁగులను గలిగియుండెను. కాళింగులు స్వాతంత్ర్యముం గోరి వీరావేశంబులోఁ బోరాడిరి. వీరు మగధరాజ్యమునకు నంతవఱకు లోఁబడియున్నట్లు కనుపట్టదు. ఘోర యుద్ధానంతరము దిగంతవిశ్రాంతకీర్తిపమేతయై జయలక్ష్మి యశోకుని భుజదండంబుల నలంకరించెం గాన కళింగరాజ్యము మగధరాజ్యమునకు లోఁబడెను.

అశోకుని విచారము.

ఈజయంబును బరరాజ్యసంపాదనంబు నశోకున కానందంబు నొసంగక యొకతెగని విచారంబునకుఁ గారణంబు లయ్యె. మఱియు నీజయశాలి తనవిచారంబును విజితులకష్టంబులును శిలాక్షరంబులతో శాశ్వతవచనంబులఁ జేసె. ఈశాసనగ్రంథంబు నెప్పుడు చదివిన నది చదువరుల డెందంబులను వ్యసనంబుచే నుఱ్ఱూత లూగించుటం జేసి యశోకుని విచారంబు కాలప్రవాహంబుపై ననవరతయాత్రం జేయుచున్నట్లు దోఁచెడు. అది యటుండ నీచింతాబీజంబు అశోకుని హృదయక్షేత్రంబున గాటంబుగ నాటుకొని క్రమక్రమంబుగఁ బ్రవృద్ధంబై ప్రబలవృక్షంబై లోకానందకరంబయినధర్మఫలంబు నుదయింపఁజేసె నని ముందు చెప్పఁబోవువృత్తాంతంబులు విశదీకరింపఁ గలవు. అశోకుండు తాను నిర్మించినశాసనములయందు "ప్రియదర్శి" యనునామాంతరంబు వహించెను. కళింగయుద్ధానంతరము

5 సం॥లకు నిర్మింపఁబడిన పదమూడవ శిలాశాసనమునందు నశోకుం డిట్లు లిఖింపఁజేసె.

13-వ శిలాశాసనము నున్నవిచారవచనములు.

(1) ఘనతవహించిన ప్రియదర్శి ప్రభువు, సింహాసనమెక్కిన పదంపడి తొమ్మిదవ వత్సరంబునఁ, గాళింగులను జయించెను.

(2) ఒక లక్ష యేఁబదివేల జనులు చెఱఁబెట్టఁబడిరి. లక్ష సైనికులు హతులైరి. ఇఁక నెందఱో రోగాదులచే నశించిరి.

(3) కళింగరాజ్యసంపాదనము మొదలుకొని ప్రభువు ధర్మసంరక్షణంబుఁ జేయుచు బౌద్ధధర్మావలంబియై తద్ధర్మశాసనములను బ్రకటించెను.

(4) కళింగరాజ్యము జయించినందుకు రాజు చింతించుచున్నాఁడు. ఏలయన నూతన రాజ్యసంపాద నేచ్ఛవల్ల హత్య, మరణము, చెఱఁబట్టుట, యిట్టి ఘోర క్రూర కృత్యములు ప్రభువునకు గాఢవిచారకారణంబులు గానున్నవి.

(5) ఇంతకంటె విచారపడుటకుఁ గొండొక కారణంబు కలదు. ఏమనఁగ నట్టిదేశములయందు బ్రాహ్మణులు, యతులు, నానాజాతులవారు, సంసారులు నుందురు. వీరు మహాజనులకును జననీజనకులకును గురువులకును విధేయులై మిత్రులను బరిచయులను జతకాండ్రను బంధువులను, సేవకులను, యథాన్యాయంబుగ నాదరించుచు దైవభక్తియుతులై యుందురు.

(6) తాదృశులకు బలాత్కారమును, వధయుఁ, బ్రేమాస్పదులనుండి వియోగమును బాటిల్లును.

(7) యుద్ధానంతరము సజీవు లయియున్నవారలు యుద్ధమందు నశించిన తమ స్నేహితులను, బంధువులను, బరిచయులను బ్రేమచేఁ దలఁపక మానరు. కావున జీవించియున్నవారికిని నిర్విఘ్నంబుగ ఖేదంబులు కలుగఁజేయఁబడుచున్నది.

(8) ఇట్లు వారల నలముకొనిన సుఖమంతయు రాజునకు విచారకరం బయియున్నది. ఏలనన బ్రాహ్మణులయొక్క గాని విరాగులయొక్క గాని సంఘములు లేని దేశమును దమశాఖయందు మాత్రమె యభిమానంబు గల ప్రజ లుండు దేశమును లేవు.

(9) కళింగదేశమందు యుద్ధనిహతు లయినవారియొక్క గాని కారాగృహవాసులయొక్క గాని సంఖ్యలో శతాంశమయినను సహస్రాంశమయినను బ్రభువు నయినవారు సాంద్రదుఃఖవిషయం బయియున్నది.

(10) ఏమానవుఁడు గాని తన కన్యాయివలన బాధ కలిగినను సాధ్యమగువఱకు నాబాధను సహింపవలసినదె యని ప్రభు వభిప్రాయపడుచున్నాఁడు.

(11) తనరాజ్యమందున్న యాటవిక జనంబుల నన్వేషించి నిర్మూలంబు చేయు మని యమాత్యవర్గంబు హితోపదేశంబుఁ జేయుచున్నను వారిని బాధించుటకుఁ దాను సమర్థుం డై యున్నను వారియెడల రాజు కనికరముఁ గలిగియుండును. దుష్టకృత్యములను మానినయెడల వారిని నేను నశింపఁజేయ నని వారికిఁ దెలుపుచున్నాను. సమస్తజీవులును సురక్షితముగ నుండి యింద్రియోద్రేకముల నడఁచి చిత్తశాంతిఁ గలిగి సుఖం బుండుట ప్రభువుయొక్క యభిప్రాయము.

(12) ధర్మజయమే జయ మని ప్రభువుయొక్క తలంపు.

బౌద్ధభిక్షువుల కల్పితకథలు.

అశోకుఁడు బౌద్ధమతావలంబి యై జీవావధిగాఁ దదాచరణంబు స్వయముగా నొనర్చుటకు నిశ్చయము కలవాఁడై సర్వజనులచే నాచరింపఁజేయఁ గుతూహలి యయ్యె నని గ్రహించుటకు నీపదమూఁడవ శిలాశాసన మొక్కటియె ముఖ్యాధారము. అసంగతములును విపరీతములు నయినకల్పితకథలను వ్రాయుటకు దక్షు

లయినభిక్షువు లీమహాప్రభువు తనమనస్సు నిట్లు ధర్మమార్గానుసారంబుగ మార్చుకొనుటకు కారణంబులం గల్పనచేసి కొన్ని కథలు వ్రాసిరి; కాని ప్రభువు స్వయముగా వచించి వివరించిన యంశంబుల కవి యనుకూలించియుండనందున విశ్వాసపాత్రములు గాఁజాలవు. బౌద్ధమతబోధకుం డొకఁ డశోకునికి బౌద్ధమతమును బట్టుదలతో బోధించి హృదయంబున నాటునటులఁ జేసి యుద్ధజనితము లయినఘోరకృత్యములకుఁ బరితపించులాగున నొనరించియుండవచ్చు ననియు,

ఉపగుప్తుఁ డశోకునికి ధర్మంబు దెల్పెననుట

అభిక్షువు ఉపగుప్తుఁ డయియుండెనని యుఁ బూర్వచరిత్రలు కూడఁ దెల్పుచున్నవి. ఇట్లుండ నశోకుఁడు తాను పరబోధితుండు గాక స్వయంబుగ బౌద్ధమతంబుఁ గైకొని యభివృద్ధిం జెందితి నని నొక్కి వక్కాణించెను. అయినను బరబోధితుం

అశోకుని వచనములు.

డని యీ చరిత్రకారు లూహించిరి. ఎట్లయినను గలిగిన జ్ఞానము నిత్యమై సత్యమై లోకోపకారకమై యనేకశాసననిర్మాణమునకును వాని వినియోగమునకును సాధకంబయ్యె. ఇచ్చట నొక్కవిశేషంబును గ్రహింపవలసియున్నది.

చరిత్రకారుల యభిప్రాయము.

భరతఖండమందుఁ గాని యూరోపుఖండమందుఁ గాని యేరాజయినను రాజసవృత్తి ప్రధానుఁ డయియుండి జ్ఞానమార్గావలంబి యగుట చిత్రంబుగఁ దోఁచును. మఱియు నాత్మయందుఁ గాని దైవమందుఁ గాని లక్ష్యానుసంధానము లేకుండ కేవలధర్మానుష్ఠానంబువల్లను ఇంద్రియజయమువల్లను నిర్వాణపదంబు నొందెద నని బౌద్ధధర్మంబును విశ్వసించి యట్టిరాజు కడంగుట చిత్రతరంబుగ నున్నది. సామాన్యబుద్ధిశాలి కిది దుస్సాధ్యంబు. కాఁబట్టి యశోకుం డనన్యసామాన్య మగుబుద్ధివికాసం

బును నిశ్చయజ్ఞానంబును గార్యనిర్వాహక సామర్థ్యంబుఁ గలవాఁడని
చరిత్రకారులు వక్కాణిరి.

తాను స్వయముగా నె బౌద్ధమతమం దభివృద్ధి నొందెనని యనెడియశోకుని
వాక్యంబు లాయన పరిపాలనకు వచ్చినపద
కళింగరాజ్యజయానంతరము మూఁడవవత్సరంబున లిఖింపఁబడియె. కడపటి
రాజ్యపరిపాలనయం శాసన మిరువదియేనిమిదవవత్సరంబున లిఖిత
దశోకునిముఖ్యోద్దేశము. మర్యో. ఈమధ్యకాలమందు లిఖింపఁబడిన
యన్ని శాసనములయందు ధర్మమూలక మయిన
జయమే జయ మనువాక్యంబునకు ససంగతంబుగ నేమియు నశోకునిచే
వ్రాయఁబడలేదు. తనపరిపాలనకాలంబులోఁ దొమ్మిదవవత్సరంబునఁ జేయఁ
బడినకళింగరాజ్యసంపాదన తప్ప మఱి యేయుద్ధకార్యము నశోకుఁ డొన
ర్పక తదనంతరము బౌద్ధమతసిద్ధాంతములను బ్రకటించి వ్యాపింపఁజేయుట
చేఁ దనప్రజలకును బ్రాంతదేశప్రజలకును సౌఖ్యమును క్షేమమును గలుగ
జేయు ముఖ్యోద్దేశముతో రాజకీయ వ్యవహారములయం దాయన తనపరి
పాలనకాలం బపనయించె. ఆయన పాలనయొక్క పదునాల్గవవత్సరం
బునఁ బరియున శిలాశాసనము నెలయింపఁజేసె. వీనియందు ధర్మకీర్తిని
యుద్ధకీర్తిని గలవ్యత్యయమును ముఖ్యముగాఁ బ్రదర్శించెను.

మ. ఘనమైనట్టికళింగరాజ్యమును సంగ్రామంబునం గెల్చి త
జ్జని తానేకజనప్రణాశమునకుం జాలంగఁ జింతిల్లి తృ
ష్ణను దూషింపుచు, నన్యరాజ్యములకై జన్యంబుఁ జాలింతు నా
కును నారాజ్యము చాలునం చనె, నశోకుం డెంత సుశ్లోకుఁడో॥

౩-వ అధ్యాయము.

అశోకుఁడు బౌద్ధభిక్షువై మతవ్యాపకము చేయుట.

అశోకునకు అశోకవర్ధనుఁడనియు నామంబు కలదని చరిత్రలవల్లఁ గనఁబట్టుచున్నది. ఈప్రభువు పాలనమునకు వచ్చిన తొమ్మిదవయేట ననఁగా క్రీ. పూ. 263-వ సంవత్సరములో బుద్ధమతోపాసకుఁ డయిన ట్లీయన వచనములవల్లనె యగపడుచున్నది. తదనంతరము తన్మతసిద్ధాంత శ్రవణసంజాతోత్సాహియై యాసిద్ధాంతంబులు స్వర్గద్వారకవాటపాటనం బొనర్చి యీజన్మమందును ముందుజన్మమందును మానవకోటికి క్షేమ సుఖదాయకము లగునని భావించి తత్సిద్ధాంతరక్షణవ్యాపకంబులయందుఁ దన జీవితకాలమును రాజ్యసాధనములను నుపయోగించుటకుఁ గృతనిశ్చయుఁ డయ్యెను. ఈకారణంబుననె యశోకవర్ధనుఁడు క్రీ. పూ. 268-వ సంవత్సరాంతమందు సప్రమాణంబుగ భిక్షువయి సంఘప్రవేశం బొనరించెను. పిమ్మటఁ బదుమూడవ పాలనా వత్సరములో బౌద్ధమతాంగిమార్గమందుఁ బ్రవేశించిన ట్లినిమిదవశిలాశాసనము ప్రకటించుచున్నది.

అశోకుఁడు భిక్షువగుట.

అష్టాంగమార్గమందు బ్రవేశించుట

మహారాజవైభవానుభవంబందున్న యీ యశోకవర్ధనుఁడు దాని నకారణంబుగఁ ద్యజించి భిక్షువగుటకు సాహసించుట వర్తమాన యూరోపుఖండ వాసులకు సంశయాస్పదం బగుటంజేసి మొదటిలఘుశిలాశాసనంబునంగల యశోకునిస్వవచనంబు లనఁ

అశోకుఁడు భిక్షువగుటను గూర్చి పాశ్చాత్యుల యభిప్రాయము.

గా సార్థద్వయ (2½) వత్సరంబులవఱకు నిర్లక్ష్యోపాసకుండనుగా నుంటి నను లిఖితం బాధారంబుఁ జేసికొని యాయన స్వీకరించిన భిక్షుత్వము నొకానొకగ వారన్వయింపఁదొడంగిరి. అశోకుని వచనంబుల శబ్దార్థానుసారంబుగ నన్వయించి యంగీకరించుటకు సంశయింపఁ దని లేదు. చాళుక్యవంశ ప్రభువయిన కుమారపాలుఁ డను జైనుఁడు తాను బౌద్ధమత సంఘాధిపతివని బిరుదువహించి యాదిగువ నియమంబుల ననుసరించెదనని ప్రమాణంబుల ననేకపర్యాయములు చేసినట్లు బూలరు చరిత్రకారుఁ డుదాహరించి యుండెను.

కూరపాలుఁడను జైన ప్రభువు.

1. ఇంద్రియముల వశపఱచుకొనుట;
2. అన్నపానములయందుఁ బరిమితత్వము;
3. జంతుమాంసవర్జనము;
4. సాంఘికులసొమ్మును ప్రభువు గ్రహింపకుండుట.

తద్విధంబుననె యశోకుండును జేసి యుండవచ్చును.

సింహళద్వీపవాసులును బ్రహ్మదేశవాసులును సామాన్యజనులు ప్రమాణంబులం చేసి బౌద్ధధర్మం బవలంబించి కొంతకాలం బాచరించి పిమ్మట విరమించుట యిప్పటికిని గలదు. సామాన్యులకె యిట్టి యవకాశం బున్నప్పుడు ప్రభువున కేమిప్రతిబంధకం బుండును? ఇది యును గాక బుద్ధమతప్రవేశనిబంధన లనివార్యములను జీవితకాల దీక్షఁగలవియుఁ గావు. భిక్షుత్వమునుగూడ స్వనగరియందె రాజు సులభంబుగ నెఱవేర్చుకొనఁగలఁడు. ఇది యిట్లుండ నశోకుని తరువాత 1000 సంవత్సరములకు నీ దేశమున కేతెంచిన చీనాదేశయాత్రికుఁడు శిలాప్రతిమలయందశోకుఁ డొకవిధమయిన భిక్షువేషము ధరించినట్లుండెనని లిఖించెను. ఈ

పాశ్చాత్యుల సంశయ నివారణ.

కారణంబులం బట్టి యశోకుఁడు భిక్షువగుటకు సందియం బుండదని యశోక చరిత్రకారుఁడైన విన్ సెంట్ ఎ. స్మిత్ సమర్థించియుండెను.

బౌద్ధమతరక్షణమునందును వ్యాపకమందును నభిలాష వృద్ధియయిన కొలంది స్వరాజ్యమందు మతాభివృద్ధిఁ జేయుటయేకాక ధర్మోపదేశకుల నన్యరాజ్యములకుఁ బంపుటయను మహోద్యమము నుపక్రమించెను. పదునొకండవ పాలనవత్సరానంతరము రెండు సంవత్సరములలో సింహళమునకును దక్షిణప్రాంతముల నున్న స్వతంత్రరాజ్యములకును, బొంబాయితీరమునకును, మహారాష్ట్రదేశమునకును, హిమాలయపర్వతములకును, కాశ్మీరదేశమునకును, గాంధారమునకును, పైగోదేశమునకును, ధర్మోపదేశకులను బుత్తెంచెను. ప్రతిదేశమునకు నయిదుగురిని సమూహముగాఁ బంపెను. వారిలో నొకఁడు ప్రధానోపదేశకుఁడు కడమవారు సహాయోపదేశకులు.

అశోకుఁడు ధర్మోపదేశకులను బంపుట.

సిరియా, ఈజిప్టు, మాసిడోనియా (Macedonia), ఎపిరసు (Epyrus), కైరీను (Kyrene), దేశములకుఁగూడ ధర్మోపదేశకులను బంపినట్లు పదుమూఁడవశిలాశాసనమందున్నది. పైనుదాహరింపఁబడినవారుగ్రీసుదేశపురాజు లయి యుండిరి. ఆ దేశములకు ధర్మోపదేశకులను బుత్తెంచియుండుట యవాస్తవంబనియుఁ బరదేశాధిపతియు విజాతీయుఁడు నైన ప్రభువు చేయు నుపదేశంబులను విశ్వసించి వారు తమ మతసిద్ధాంతములను ద్యజించియుండరనియుఁ దెల్పుచు, నటుల ధర్మోపదేశకుల నాదేశములకుం బుత్తెంచిన విషయము పురాతనచరిత్రలయందుఁ గానంబడదు. మఱియుఁ బ్రభువు లాత్మస్తవలోలురు. కనుక తద్దోషం బించుకంత యశోకునియందుఁ బొడసూపెనేమొ యని బౌద్ధకాల హిందూదేశచరిత్ర

కొన్ని దేశములకు ధర్మోపదేశకులను బంపలేదనుట.

కారుఁడైన డేవిడ్సుదొర వ్రాసియుండెను. ఇది యల్పవిషయంబని తలఁచి యేమొ దీని నశోకచరిత్ర కారుఁ డుదాహరింప నుపేక్షించెను. ధర్మోపదేశకులు వెళ్లిన ప్రతి ప్రదేశమందును బౌద్ధమత మవలంబింపఁబడిన దని భిక్షులు వ్రాసిన కల్పితకథలను నమ్మఁగూడకున్నను, ఆయా దేశములయందు బౌద్ధమతమునకుఁ బునాదులయిన వేర్పడినట్లు నుడువవచ్చును. సింహళమునం దప్పటినుండి నేఁటివఱకును బౌద్ధమతావలంబన మున్నది.

సింహళద్వీపమునందు బౌద్ధమతస్థాపనవిషయమై కొంతవిశేషంబు కలదు.
బోధగయయం దున్నవృక్షంబుక్రింద నాసీ
సింహళద్వీపమునకు బోధ నుండియె శాక్యముని విజ్ఞానవంతుం డయ్యె నని
వృక్షశాఖను గొంపోవుట. తద్వృక్షశాఖను మహావైభవముతో నుత్సవం
బొనర్చుచుఁ గొనిపోయి సింహళమందు స్థాపిం
చిరి. ఈవైభవం బంతయు సాంచివనప్రాగ్శిలాద్వారమందుఁ బ్రతిమాకారంబుగాఁ జెక్కఁబడియె. ఈశిలాప్రతిమ లీవిషయమువలనే పురాతనములయి యుండెను. దిగువభాగమం దున్నప్రతిమలలో మధ్యగా బోధివృక్షము చెక్కఁబడినది. ఇక్లె గయయం దున్నబోధివృక్షముచుట్టు సగ మెత్తున నావరణగా నశోకునియాలయ మున్నది. శిలాప్రతిమలలో బోధివృక్షమునకు నిరుప్రక్కల గాయకజన ముండిరి. తూర్పున రాజకీయుఁ డొకఁడు హయావరోహణం బొనర్చుచున్నట్లున్నది. ఈరాజకీయుం డశోకుం డయియుండును. ఈప్రతిమలలో నుత్తరభాగమం దున్నవానిలో నొకకుంభమందుఁ జిన్నబోధివృక్షంబు ప్రదర్శింపంబడియె. దానికిఁ బదమగగా గొప్పపరివారమును అనిరుద్ధపుర మొ లేక తామ్రలిప్తినగర మొ చెక్కఁబడెను. ఈయుభయనగరములలో దేనినో బోధివృక్షమును సింహళమునకుఁ గొనిపోవుటకుఁ బూర్వము తీసికొనిపోయి యుందురు. దిగువభాగమం దొకపార్శ్వంబున మయూరంబులను రెండవపార్శ్వంబున సింహములను జెక్కిరి. ఇందు

మయూరకులు మౌర్యవంశపుగుఱుతులుగను సింహములు సింహళప్రభువుల గుఱుతులుగను నున్నవి. మయూరశబ్దమునుండి కొన్నిమార్పులు పొంది మౌర్యశబ్దము వచ్చియుండును. ఇవిగాను మఱియు ననేకవిషయంబులును సవిస్తరముగా సింహళచరిత్రలయందున్నవి. తద్విషయంబుల నన్నిటిని జరిత్రకారు లేకగ్రీవముగా విశ్వశింపకున్నను బోధివృక్షము నింత యుత్సవముతోను వైభవంబుతోను గొనిపోవుటమాత్రము సత్య మనియే యెంచవలెను.

సింహళపురాణములవలని యుపకారము.

ఈవిషయమై సింహళచరిత్రలు మనోహరములుగాను జ్ఞానబోధకములుగాను లిఖింపఁబడినవి. తదాదిగ నింతవఱకును బుద్ధమతగ్రంథసామగ్రిని సమృద్ధిగా నుంచి తాత్కాలికపరిజ్ఞానులు-తదనంతరసంతతులకుఁ బారంపర్యజ్ఞానఫలదాత లయి చరిత్రకారుల కప్పటిబౌద్ధహిందూమతంబులవివరంబు విశదంబుగఁ దెలియఁజేసిరి. ఇట్లని బౌద్ధకాలహిందూదేశచరిత్రకారుఁడు వ్రాసెను. పైని వ్రాసినప్రకారము ధర్మోపదేశకులను బంపుట మానవచరిత్రలో బహుముఖ్యవిషయమై యున్నది.

అశోకునికిఁ బూర్వమునను దరువాతను బుద్ధమత వ్యాప్తి.

అశోకుఁడు బౌద్ధమతము నవలంబింపకపూర్వ మీమతము రెండువందల యేఁబది సంవత్సరములు గంగానది పల్లపుభూములందు మాత్రమే వ్యాపించియుండెను. ఇంతసంకోచముగా తత్కాలమం దున్నమత మీయశోకునికాలమందు బహుదేశమత మగుటం జూడ బౌద్ధమత మనులతను బుద్ధమునిసింహుఁడు తనబోధరసంబుచే వృద్ధిగావించి సంఘమనుపందిలి నేర్పఱచి కొంతవఱకు వ్యాపింపఁజేసె ననియుఁ బదఁపడి 250 సం॥లకు నశోకుఁ డనుధర్మక్షేత్రకృషికుఁడు శాసనములను స్తంభంబులను బహుప్రదేశములందు స్థాపించి సంఘ మనుపందిలిని విస్తరించి, తననిర్మలబోధరసంబుచేఁ దన్మతరూపలతను

లెప్పుఁగఁ బోషించి, దానిని నిరాతంకముగ వ్యాపింపఁజేసి, యాలతా సంరక్షణార్థము ధర్మోపదేశకులను కావలికాండ్ర నుంచి, నిర్వాణఫలంబుఁ గావించె ననియు వర్ణింపఁదగియున్నది.

బౌద్ధ సన్యాసులు వ్రాసినవింత చరిత్రలయందు నశోకుండు మతాచార్యుల యధీనమందుండి వారిచేతులలోఁ గీలుబొమ్మ వలె నాడుచుండె ననియు ధర్మోపదేశకులను బంపుట యనుమహాత్కార్యవిఖ్యాతి గురువులకే చెందవలయు ననియు వ్రాసిరి; ఇందుకు నిదర్శనముగా సింహళదేశమం దున్నమహావంశచరిత్రలో 12-వ అధ్యాయములో నిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది. మొగ్గలిపుత్రుండును తిష్య (Tissa)నామధేయుండు నగుబౌద్ధమతసన్యాసి ధర్మోపదేశకుల నీదిగువ నుదాహరింపఁబడిన ప్రకారము పంపెను.

బౌద్ధ సన్యాసుల యధికారము.

తిష్యుఁడు ధర్మోపదేశకులను బంపుట.

ఉపదేశకుని పేరు.	ప్రదేశములు.
మఝాంతిక (Majjhantika)	కాశ్మీరగాంధారములకు.
మహాదేవ (Mahadeva)	మైసూరులో నున్నమహిష మండలమునకు.
రక్షిత (Rakhsita)	ఉత్తరకన్నడములో నున్న వనవాసికి (Vanavasi)
యవనధర్మరక్షిత (Yonadharma Rakshita)	బొంబాయికి నుత్తరముగా సముద్రతీరమందున్న అపరాంతకమునకు.
మధ్యమ (Mjjhima)	హిమాలయ పర్వతములకు.
ఈయనసహచరులు	హిమాలయ పర్వతములకు.
కశ్యప (Kasyapa)	హిమాలయ పర్వతములకు.

ఉపదేశకుని పేరు.	ప్రదేశములు.
మాలికాదేవ (Malikadeva) దుంధుభిన్నోస (Dundhubhinno-ssa) సాహసదేవ (Sahasadeva)	హిమాలయ పర్వతములకు.
సోనా (Sona) ఉత్తర (Uttara)	స్వర్ణభూమికి (Sovarnnabhumi) (Pegu)
మహాధర్మరక్షిత (Mahadharma rakshita)	మహారాష్ట్రదేశమునకు.
మహారక్షిత (Maharakshita)	వాయువ్యమూలనున్న యవదేశమునకు.
మహామహేంద్ర (Mahamahendra) ఈయనయనుచరులు ఇత్తియ (Ittiya) ఉత్తియ (Uttiya) సంబల (సంబల) భద్రశాల (Bhadrasala) వీరందరును మొగ్గలిపుత్రుఁడైన టిస్స యొక్క శిష్యులు.	సింహళమునకు.

మధ్యముఁడు కశ్యపుఁడు మొగ్గలిపుత్రుడైన టిస్సా వీరలయొక్క యస్థికలొకపాత్రయం దుంచఁబడి సాంచి (Sanchi) స్తూపమునందు నిక్షిప్తము చేయఁబడినవి. అలాగుననె యచ్చటనె యన్యపాత్రయందు కశ్యపుని యస్థికలు భూస్థాపితము చేయఁబడినవి. ఈపాత్రలయందు వారి

వేర్లు చెక్కఁబడినవి. మఱియు దుందుభిస్వారునకనంతరము హిమాలయ ప్రదేశములయందు ధర్మోపదేశకుఁడైనగోటిపుత్రుని (Gotiputta) యస్థికల పాత్రకూడ వక్కడనె యున్నది. దానియందును పేరు చెక్కఁబడియె యున్నది. ఈప్రబలసాక్ష్యములం బట్టి ధర్మోపదేశకులను బంపుటయును వఱకు మహావంశగ్రంథము విశ్వాసపాత్రం బని వక్కాణించుచు టిస్సా వారిని పంపె ననుటకు నశోకచరిత్రకారుఁడు సమ్మతింపలేదు.

తత్కీర్తి సర్వంబునా స్వార్జితం బని యశోకుఁడు లిఖించియుండె. విస్తీర్ణరాజ్యంబును బహుకాలంబు పాలించి తన యనన్యసామాన్యప్రజ్ఞావిశేషంబును వెలయింపఁజేసిన యశోకుండు గురువులనాస్తంబులలోఁ గీలుబొమ్మవలె నుండె ననుట యసంగతంబు గానఁ దత్కీర్తి నశోకునికె చెందింపఁదగియున్నది.

అశోకుని ధర్మకార్యములు.

ఈపుణ్యపురుషుండు తనరాజ్యంబునందు ఛాయాదానఫలప్రదానదక్షంబులగువృక్షంబుల నుద్భవింపఁజేసి, బావులఁద్రవ్వించి బాటసారులకు విశ్రాంతి గృహానిర్మాణంబు గావించి రాజబాటలయందుచితదూరంబులందు పానీయశాలలఁ జలివేంద్రలఁ బెట్టించెను. వైద్యంబున కనుకూలం బగుమొక్కలను మూలికలను దనరాజ్యమందె గాక సమీపమందున్నమిత్రస్వతంత్రరాజ్యములయందును గూడ మొలిపించి వినియోగించుటకుల నొనర్చె. మఱియు మానవవ్యాధులకే గాక పశుబాధ్యములకుఁ గూడ నౌషధశాలల నేర్పఱిచి సౌఖ్యంబుఁ గలుగఁజేసె. ఇవ్విధంబున నశోకుండు మనుష్యులకును బశువులకును సర్వవిధంబుల సౌఖ్యదాయకుం డయ్యె. ప్రజాకుటుంబములఁ దనకుటుంబములుగ భావించి దానంజేసి తాను బహుకుటుంబి యనుకొని తద్బహుకుటుంబరక్షణార్థము బహుప్రయాసంబుఁ బడియె.

తన పాలనయొక్క పదమూఁడవవత్సరంబున నిట్లని యాజ్ఞాపించె. ఆయా ప్రదేశాధికారులు పరిషత్తు నేర్పఱచి యట్టిసభల యందు ధర్మమును జనులకు బోధించి, వివరించి సాధకబాధక విచారణ చేయవలెను. క్రింది తరగతులయుద్యోగస్థులట్టిపరిషత్తులకు విధిగా వచ్చి తమయధికారులవలన బోధల విని పిమ్మట వాని నాచరింపవలయును. ఇట్లు వచ్చుటచే రాజకీయవ్యాపారంబులకు భంగము కలుగఁగూడదు.

ధర్మసభలవిషయమై యశోకునియాజ్ఞ.

ప్రభువే ధర్మబోధనఁ జేయుచుండె నని ప్రజలు గ్రహించుట కిట్టియాజ్ఞ ముఖ్యసాధనంబుగ యోచించెను. బహుప్రదేశములయం దీపరిషత్తు లయిదు వత్సరంబుల కొకసారిగను, పాంచాలదేశములోని తక్షశిలయందును, మధ్యహిందూస్థానములో నుజ్జయినియందును నుండురాజప్రతినిధులు మూఁడు సంవత్సరముల కొకపర్యాయమును జరుపవలయు నని కూడ శాసించెను.

ఇట్లొకవత్సరం బయినపదంపడి తనబోధలు సార్థకంబు లగుటకు రాజకీయోద్యోగులఁ బ్రత్యేకంబుగ నియమించి ధర్మాధికారు లని నామం బిడి యశోకుఁడు వారికి విధించినపను లేమనఁగా.

ధర్మాధికారుల నేర్పఱచుట.

(1) ప్రభువునకు లోఁబడి విశ్వాసపాత్రులుగా నున్నవారికే గాక రాజాజ్ఞానుసారముగ స్వతంత్రపాలనములో నున్న సరిహద్దురాజ్యములయందలి ప్రజలకును బౌద్ధమతమును బోధించి వృద్ధి చేయవలయును.

వారు చేయువలసినపనులు.

(2) అన్నిజాతులప్రజలకు క్షేమసౌఖ్యములు కలుగుటకుఁ దనశక్తి నంతయు నుపయోగింపవలయును.

(3) దరిద్రులకును వృద్ధులకును గలలోపాలోపములను శ్రద్ధతోఁ గనిపెట్టవలయును.

(4) చెఱసాలయందుఁ బెట్టుట శరీరదండన చేయుట యిట్టిశిక్షల విధించుటయం దక్రమముల నివారింపవలయును.

(5) వృద్ధనేరస్థుఁడు బహుకుటుంబి యయి యాకస్మికదుఃఖములో మునిఁగియున్నప్పుడు శిక్షలను నుపేక్షింపవలయును.

(6) రాజసోదరసోదరీ జనులయొక్క యంతఃపుర స్త్రీపరిజనంబులను గుఱించి రాజధానియందుఁగాని తద్బాహ్యప్రదేశములయందుఁ గాని పైవిచారణఁ జేయుచుండవలయును.

(7) ధర్మకృత్యములను జేయు ప్రజలపై నుపద్రష్టలు గానుండవలయును.

తదనంతరము రాజకీయధర్మప్రవర్తకసంఘము (Royal Almaner's Department) నేర్పాటుచేసెను. ఈసంఘకృత్యములు పైని జెప్పినధర్మాధికారులను గొప్ప రాజకీయోద్యోగులును నెఱవేర్చుచుండిరి. రాజు గాని రాణులు గాని యొసంగు దానములను వీరు సద్వినియోగంబుఁ జేయింపవలయును. రాణిగారిపేరిట నొక ప్రత్యేక శిలాశాసన మిప్పటికిని జెడకుండనున్నది. ఈధర్మప్రవర్తకసంఘమునకు నశోకచక్రవర్తి విధించినయాజ్ఞలు శాసనములయందున్నవి.

బుద్ధధర్మసంగ్రహము.

శిలాశాసనములయందును శిలాస్తంభశాసనములయందును బుద్ధధర్మసంగ్రహము లనేకము లున్నవి. ఈయనేక శాసన సంగ్రహసారం బీదిగువ విశదం బొనరింపఁబడుచున్నది.

(1) స్వజనులను రా జాత్మీయసంతానముగా భావించును గాన వారాయనయెడలఁ బుత్రపుత్రికాయోగ్యమయిన విధేయతం జూపి యాయనవలన జనకయోగ్యం బయినశ్రద్ధాదికమును బడయుట కర్హులయియుందురు.

(2) ప్రతిమనుజుఁడు నింద్రియవశిత్వమును, మనశ్శుద్ధియుఁ, గృతజ్ఞతయు, విశ్వాసము, నిట్టిసుగుణములను బ్రయత్నించి పడయుటకు విధింపఁబడు

చున్నాఁడు. మఱియు దురహంకారము, క్రూరత్వము, గర్వము, నసహిష్ణుత్వము నిట్టి దుర్గుణములను ద్యజింపవలయును. ఆత్మశోధనను సత్యసంధత్వమును నభ్యసింపవలయును.

(3) పశుపక్ష్యాదులును బవిత్రంబు లని భావించి వానియెడల దయాళువు లయియుండుట యనివార్య మని తలఁపవలయును.

(4) మాతాపితలయెడల విధేయతఁ జూపుటయు, వృద్ధులను గురువులను బూజించుటయు నవశ్యాచరణీయంబులు.

(5) బంధువులను, యతులను బ్రాహ్మణులను స్నేహితులను బరిచయులను యథాయోగ్యంబుగ గౌరవించి యౌదార్యమును జూపవలయును.

(6) ధర్మముఖ్యాంశంబు లందఱికిని సమ్మతంబె యగుటచేతను మనశ్శుద్ధియు జితేంద్రియత్వము నందఱు నపేక్షించుటంజేసియు బుద్ధధర్మమార్గం బనుసరించువారు ఇతరులమతం బవలంబించుట యొంతమాత్రమును దగదు.

రాజ్యసంబంధంబునఁ గొన్ని యుపనిబంధనలఁ జేసె. అవి ఎవ్వి యనిన:

(1) పరిశుద్ధమనస్కుం డగునుద్యోగి యసహిష్ణుత, పారుష్యము, అనుమానము, నివి లేనివాఁడై యుండవలెను.

ఉపనిబంధనలు.

(2) సోమరితనమును, నిరుత్సాహమును నివారించెడి పట్టుదలను, దృఢనిశ్చయమును గలవాఁడై రాజకీయోద్యోగమందు వన్నెకెక్కవలయు. (3) రాజాజ్ఞల నుల్లంఘించువారు దైవానుగ్రహమునకుఁ గాని రాజానుగ్రహమునకుఁ గాని పాత్రులు గానేరరు. కళింగరాజ్యోద్యోగులు తమకు విధింపఁబడినపనులఁ గొంతవఱకె నెఱవేర్చినందుకు నిందింపఁబడిరి.

ధర్మజయబోధక మగు పదుమూఁడవ శిలాశాసనములో మగధరాజ్యప్రాంతదేశవాసు లగునాటవికజనంబుల సంహరించుటకుఁ దన కిష్టము లే

దని యశోకుండు ప్రకటించి యుండెను. ఆజనంబు లిక్కాలంబునను కళింగరాజ్యప్రాంతమందునివసించుచుందురు.

అశోకుఁ డాటవికజనంబులఁ బాలించిన విధము. పదునాల్గవ పాలన వత్సరంబున లిఖింపఁబడిన యీశాసనము మిక్కిలిమనోహరాంశంబులం గలిగియుండును. దీనియందు నాటవికజనంబులయెడల నడుచుకొనవలసినవిధుల నాప్రదేశప్రభువునకును దండనాధికారులకును అశోకుఁడు ప్రకటించిన ట్లున్నది. జనులందఱును (అడవిజనులు నయితేను) తనబిడ్డలె యని మఱలఁ బ్రకటించి రాజకీయోద్యోగులు తన యభిప్రాయముమేరకు నడుచుకొనక తప్ప దని యశోకుండు శాసించెను. ఆటవికజనంబులకు సౌఖ్యమె కలుగఁజేయునభిలాష కలదు. కాని దుఃఖ పెట్టుటయం దభిలాష రాజయినతమ్మునకు లే దనియు వా రట్లు విశ్వసించునటులఁ జేయవలయు ననియుఁ జైన నుడువఁబడినయధికారులకు నశోకుఁడు ఖండితముగా నాజ్ఞాపించెను. ప్రభువుయొక్క నిష్కపటస్వభావమును వారెఱింగి నమ్మి రేని వారు కలత నొందక నెమ్మదిగ మెలఁగుదు రని యాయన నొక్కి వక్కాణించెను. ధర్మోపదేశములను త్రికరణశుద్ధిగ వా రభ్యసించి రేని వారియెడల రాజున కనుగ్రహ ముండు ననియు నిహపరలోకంబుల వారికి శుభంబు గలుగు ననియు నమ్మునటుల నడవిజనులను బ్రోత్సాహపఱచ వలయు నని రాజకీయోద్యోగులకు విధించెను. ప్రాంతాధికారు లీయాజ్ఞలను సంపూర్ణముగ నెఱవేర్చి రేని యశోకుఁడు కృతార్థుఁ డయ్యె ననియె యెంచ వలెను. కాని యీశ్లాఘాపాత్రశాసనము నిప్పటికిని శేషించియున్నప్పటికి నవి చక్కఁగ నెఱవేఱిన ట్లేమియుఁ దెలియదు.

జంతుజీవపావనత్వము. అశోకునిముఖ్యోపదేశములలో నొకటి యైనజంతుజీవ పావనత్వమును సప్రయోజకముగఁ జేయుటకుఁ దప్పిభుక్ప తము లయినయనంతరప్రయత్నముల ననేక

శిలాశాసనములు ప్రచురించుచున్నవి. ఆయన పాలనలో మొదటయెనిమిది వర్షంబులయందు జంతుజీవములు పావకము లనియె తెలియఁలేదు. ఆకాలమందు రాజభోజనము నిమిత్తము వేలకొలఁది జంతువుల హతముఁ జేయుచుండిరి. 9-వ వత్సరము మొదలుకొని 18-వవత్సరము పర్యంతము దినదినము రెండు నెమళ్లను ఒక లేడిని సువారముకొఱకుఁ జంపుచుండిరి. తదనంతర వత్సరమునుండి శాసనములు నిర్మింపఁబడినవి. కాన నాస్వల్పహత్యయు వారింపఁబడియె. కుక్షింభరత్వమునకు జీవహింసఁ జేయుట యనుచిత మని విగణించుట కశోకుఁడు కృతనిశ్చయుం డయ్యె.

పదునొకండవ పాలనావత్సరములో సత్యజ్ఞానమార్గమందుఁ బ్రవేశించెను.

ధర్మయాత్రలఁ జేయుట మే లని దెల్పుట.

మృగయాత్రకుఁ బ్రతిగా ధర్మయాత్రలు సేయుటయు నట్టియాత్రలయందు దానముల నొసంగుటయు ధర్మబోధలఁ గావించుటయు ధర్మవిచారణల నొనర్చుటయు జనులకు నియమించెను.

పదుమూఁడవ పాలనవర్షంబులో సువారంబుకొఱకుఁ జేయుజంతుహింసను

జంతుహింస చేయఁగూడ దని యాజ్ఞాపించుట.

నివారించుటయె కాక తనరాజధానియందు బలి నిమిత్తము చేయు పశువిశసనముం గూడ నిషేధించెను. ప్రజలంద ఱంగీకరింపరేమో యని తనరాజ్యమం దంతట నీనిషేధమును వ్యాపింపఁజేయలే దని సులభముగా నె గోచరించుచున్నది. జంతువధాచారంబై గలయుత్సవంబులు రాజధానియందు జరుగఁగూడ దని యాజ్ఞాపించెను. ప్రజలు కిమ్మని యనక తనయాజ్ఞలను శిరంబుల ధరియించుటం జూచి యశోకుండు ప్రబలోత్సాహి యై జంతుజీవపావనత్వమును గూర్చి తత్తదనుగుణవిషయంబులం జేర్చి యొకస్మృతిం గూర్చెను. జాతిభేదంబు

లను గాని సంఘాచారంబులను గాని మతాభిప్రాయములను గాని వివక్షిం పక ప్రజల కందఱికి స్వాతంత్ర్యమును విధించెను.

ఏజంతువులం జంపుట నూచముట్టుగ నిషేధించెను వాని నామ వివరణ పట్టిక (జాబితా) ప్రచురించెను. ఈసర్వనిషేధము చతుష్పాత్తులయందె వ్యాపించెను.

హింసింపఁగూడనిజంతువుల వివరణ.

ఏజంతువుల కళేబరములు భక్షణమునకుఁ గాని తదితర కార్యములకుఁ గాని యనర్హము లయి యుండునో వానిం జంపఁగూడ దని నిషేధించెను. ఈశాసనమువల్ల మృగ యుల స్వాతంత్ర్యమున కాటంకము కలిగెను. ఏలయన దానిం బట్టి వ్యాఘ్రములనుగాని సింగంబులనుగాని సంహరింపఁగూడను కదా. భక్షణయోగ్యము లయినజంతువులను గుఱించియు వివిధచిత్రవధ యనఁగా నంగచ్ఛేదము యొక్క నిషేధమును గుఱించియుఁ గొన్ని నిబంధనలు లిఖించెను.

చిత్రవధ.

సంవత్సరములో నేఁబదియాఱు ముఖ్యదివసములయందు మత్స్యగ్రహణ విక్రయంబులు చేయఁగూడ దనియు వేఁటాడి జంతువులం జంపఁగూడ దనియు శాసించెను. పండుగదినములయందును నితరనియమితదినములయందును నెద్దులకుఁ గాని యితర చతుష్పాత్తులకుఁ గాని విత్తులు తీయఁగూడ దనియు నాజ్ఞాపించెను. సర్వకాలములయందును గుక్కుటములకు విత్తులు తీయఁగూడ దనియు విధించెను. నిరూపింపఁబడిన పంచపక్షముల యందు గుఱ్ఱములకును నితరపశువులకును వాతలు వేయుట యధర్మ మని ప్రకటించెను. ఈనాత్మనియమముల నన్నిటిని జరిపించుపని ధర్మోపదేశకులకును దండనాధికారులకు నపరిమితముగ నుండియుండవచ్చును.

జంతుహింసా నిబంధనలు.

అశోకప్రభువు మరణదండనను గొట్టివేసె నని, యనేకకల్పితకథల

మరణదండనానిబంధనలు.

వలెనె, గ్రంథములయందు బౌద్ధమతసన్యాసులు లిఖించియున్నారు. అట్టికలం పాయనకన్నఁడును బుట్టియుండ దనుట కాచక్రవర్తి నిర్మించిన న్యాయచట్టములె తార్కాణంబులు. మరణదండన యనివార్యమనియు నించుకంత సదుపాయముగఁ జేయవచ్చు ననియుఁ జక్రవర్తి యొక్క యభిప్రాయ మయియున్న ట్లాయన వచించినవాక్కులవల్లనె గ్రహింపం దగియున్నది. దండనాధికారులు మరణదండన విధించుట యవసరంబని యభిప్రాయపడుచు నట్టిదండనను క్షమించునధికారమును దన యందె యుంచుకొని యాత్మీయపట్టాభిషేక సంవత్సరోత్సవకాలంబునఁ గారాగృహవాసుల కశోకుఁడు బంధమోక్షం బొసంగెను. మరణదండనకుఁ బాత్రుం డైనప్రతినేరస్థునకును దండనదివసంబునకుఁ బూర్వము లోకాంతరగమనసన్నద్ధుం డగుటకై దినత్రయవిశ్రాంతి యొసఁగవలయు నని యిరువదియేడవపాలనవత్సరంబున విధానం బొనర్చెను. చంద్రగుప్తుని శాసనం బీవిషయమున విపులంబును గఠినంబు నగుటం జేసి యీచక్రవర్తి కొంతసౌలభ్యంబుఁ గలుగఁజేసి వన్నెకెక్కె.

ప్రజలవిన్నపముల వినుటకు కాలము.

రాజద్వారమునకు వచ్చి ప్రజలు తమవిన్నపములను దనతో సర్వకాల సర్వావస్థలయందును మనవిచేసికొనవచ్చునని యీకరుణామయుఁ డైనప్రభువు ప్రజల కిచ్చిన స్వాతంత్ర్యమునుబట్టి న్యాయపరిపాలన యం దీచక్రవర్తికిఁ గలసత్యాభిలాషను వేనోళ్లఁ బొగడఁదగియున్నది. అట్టిమనవులను వ్యావహారిక క్రమచర్యారహితంబుగనె తీర్మానించినను దానిం గణింపక నిరాతంకముగఁ బ్రభువు దర్శనం బిచ్చుటనె భరతఖండవాసులు సేటికిం గొనియాడెదరు. ప్రజల కింతసులభంబుగ దర్శనం బిచ్చియవ్యవధానంబుగఁ యథేచ్ఛగ దీర్మానించుట పాశ్చాత్యుల

పాశ్చాత్యుల యభిప్రాయము.

దృష్టికి నసంగతంబుగను వ్యవహార ధర్మాపేతంబుగను గనృట్టినను బ్రజానురాగసంపాదకంబయినచర్య నింతకంటె నేభరతఖండప్రభువును జరుపలేఁడు. ఈ యుచ్చితస్వాతం

తదభిప్రాయఖండనము.

త్రం బిట్లుండ నీప్రభువు సొక్క వక్కాణించినపలుకులు చూడుఁడు.

"చాలినన్నిప్రయత్నములను నే నొనరించుచున్నా నని కాని చేయవలసినంత వేగముగ వ్యాజ్యెములఁ దీర్మానించుచున్నానని కాని నేను తృప్తినొందఁజాలను. లోకోపకారార్థము నేను కృషి చేయవలెను. జీవకోటికి నాఋణముఁ దీర్చుకొనుట యనఁగా వారిలోఁ గొందఱికయిన నీలోకంబున సుఖంబుఁ గలుగఁజేసి తన్మూలకమునఁ బరలోకసుఖప్రాప్తులనుగా నొనరించుట నాసర్వప్రయత్నములయొక్క ముఖ్యోద్దేశ మయియున్నది."

ఇట్టివాక్యంబులం జూచి నీప్రభూద్దేశ మట్టిదయకాక యన్యం బని యెట్లూహింపవచ్చు? కావున నిశ్శంకముగా నమ్మవలసినదె. బుద్ధునిమతమందు స్వత్యాభిమానియై తత్ప్రాబల్యమునకై యధికారపురస్సరంబుగ నీప్రభువు చేసిన యత్నములు నిష్ఫలంబులు కాలేదు. ఈయనకుఁ గలయుపదేశకాభిలాషకుఁ బ్రతికూలస్థితియు భంగములును బాటిల్లినను న్యాయంబుగనె యది జయం బొందినది.

బౌద్ధధర్మము నశోకుండు స్వయముగానాచరించుట.

బుద్ధమతోపదేశములను దానె యాచరించినయెడలఁ దనప్రజలును దనరాజ్యప్రాంతజనంబులును తన్మతావలంబులగుట కుతూహలంబును విశ్వాసంబును గలవారగుదు రని తిరంబుగ నమ్మి త్రికరణ

శుద్ధిగఁ దా నాచరించి వారికి బురోగామియయ్యెను. తాను మహాకార్యంబు లనేకంబుల నొనర్చితి నని శాసనంబులయం దనేకపర్యాయంబులు లిఖించి రాజభక్తు లగుప్రజలు నట్లాచరించుచుండిరని నమ్మెను. ఈవిషయమై యశోకుం డిట్లు లిఖియించె. "ఏయేయుత్కృష్టకార్యంబుల నే నొనరించుచుంటినొ వానిం బ్రజలు గ్రహించి యాచరించుచున్నారు. దీనంజేసి మతంబభివృద్ధి యగుచున్న దని నిశ్చయింపవచ్చును. ఇంక నభివృద్ధియై మాతాపితృభక్తి గురుభక్తి వృద్ధజనారాధనము, బ్రాహ్మణయోగి జనాదరణమును, దరిద్రులను దుఃఖితులను సేవకులనుగూడ దయతో నాదరించుటయు, నిట్టి సుగుణసంపత్తు శీఘ్రకాలంబుననె ప్రజలకుఁ గలుగవచ్చును."

రాష్ట్రాధిపతి యవిలంఘితశాసనుండై సన్మతావలంబియై తదాచరణశీలుండై ప్రకాశించుచుండఁ బ్రజలును దదనుగుణాచరణపరాయణు లగుట యేమియబ్బురంబు.

అశోకప్రభువు తాను బౌద్ధమతా యత్తచిత్తుండ నయితినని వెల్లడిగా

బ్రాశిలాశాసనమునందె లిఖింపఁజేసెనుగాని

బౌద్ధధర్మమవలంబింపుఁడని యీసంగతి యితరశాసనములయందు లేదు. ప్రజలనువిరోధింపకుండుట. భారతీయులం తమ కనుకూలమయినయెడల

బౌద్ధమతబోధల ననుసరింపవచ్చు ననియొకడమశాసనములయం దున్నది. బౌద్ధమతగురువులకుఁ జెప్పినవచనములె బాబ్రాశాసనమందు లిఖింపంబడినవి. కావున నాశాసనము దూరస్థమయినపర్వతము దున్నయొకమతమందు స్థాపించిరి కాని యాయంశంబు లను బ్రజల కందఱకుఁ బ్రకటనఁ జేయలేదు. మతమందు వెఱ్ఱియభిమానము కలవాఁడై యామత మవలంబించుటకుఁ బ్రజలను నిర్బంధపెట్టె నని యీ బాబ్రాశాసనమువల్ల నూహింపందగదు. ప్రజలు నీతిమార్గానుసారు లగుటకొరకు మతమును రాజకీయంబుగాఁ బ్రదర్శించెను గాని ప్రజలు తన్మతా

వలంబు లయినో లేదో యనెడుగాఢవిచారణ యశోకుండు పెట్టుకొన లేదు.

జంతుప్రాణరక్షణఁ జేయుటయుఁ గ్రూరహింసలను మాన్పించుటయు నింక ననేకధర్మనియమంబులఁ గావించుటయు నిట్టి సద్విషయంబులంగూర్చి యనేకశాస్త్ర విధుల లిఖించితి నని తృప్తిం జెందెను గాని ప్రజలు ధర్మమార్గపర్యాలోచనులై పరిశుద్ధమనస్కులు కానియెడలఁ దాఁ జేసినవిధు లన్నియు ధర్మంబు నుజ్జీవింపఁ జేయ నేరవని యశోకుండు నిష్కళం కంబుగ భావించెను. సాధారణముగ స్త్రీలాచరించుపుణ్యకర్మలు దూష్యము లును నిరర్థకములు నని గణించి వానియం దాదరము లేక యశోకప్రభువు ధర్మావలంబనము, క్షణభంగురము లయినవైహికసుఖంబుల నీఁజాలకున్నను పరలోకానంతపదవి నొసంగఁగల దని యామ్రేడితంబుగ వచించెను.

ధర్మవిధులు.

మృగయాయాత్రలకు మాఱుగఁ బుణ్యక్షేత్రాలోకన యాత్రలు చేయం బడుట యొనిమిదవ శిలాశాసనమం దున్నట్లు గతంబున విశదీకరింపఁ బడియున్నది. బౌద్ధ ధర్మము నవలంబింపక పూర్వ మశోకరాజు యొక్క వేఁట వినోదము లీయనపితామహుఁ డైనచంద్రగుప్తునివినోదంబులను పురడించుచుండెను. ఆవినోదములను మెగాస్తినసు రాయభారి యిట్లు లిఖించి యుండెను.

మృగయాయాత్రలు.

“రాజధానినుండి ప్రభువు బయలు వెడలుటకు మఱియొక కార్యము దేవతలకు బలియిచ్చుటయొ. మూఁడవకార్యము మృగయాయాత్ర యైయుండెను. ఈకృత్యంబునకు నపరిమిత సురాపానవివశాత్ము లై ప్రభువును దదనుచరులు నుందురు. ప్రభువు స్త్రీజనంబుచేఁ బరివేష్టింపఁబడియుం

మృగయాయాత్రవర్ణన.

దుసు. వీరిని జుట్టుకొని యూఁబోగా నుండుదురు. యాత్రామార్గమున కిరు
దెసలను ద్రాళ్లు కట్టుదురు. ఆత్రాళ్లనడుమకుఁ బోవుపురుషులుగాని స్త్రీలు
గాని మరణదండనకుఁ బాత్రులగుదురు. వాద్యవిశేషంబులతో డంబముగా
ముందు కొందఱు నడుచుచుందురు. మృగయార్థము నిర్మింపఁబడినయా
వరణలయందు రాజు మృగముల వేఁటాడి యున్నతప్రదేశమందుండి బాణం
బుల విడుచును. ఆయనపార్శ్వమం దాయుధంబు ధరించి యిద్దఱుగాని
ముగ్గురుగాని స్త్రీ లుందురు. బహిరంగప్రదేశములయందు వేఁటాడునేని
గజముపైనుండి రాజు శరంబుల సారించును. యువతీజనంబులలోఁ గొంద
ఱరదంబు లెక్కుదురు. గొందఱు హయారోహణం బొనరించెదరు. మఱి
కొందఱు గజారోహణంబుఁ జేసెదరు. రణరంగయాత్రకుంబలె వా రాయుధ
హస్తలై కూడ నుందురు."

యుద్ధశూరత్వము గల స్త్రీలను ముఖ్యముగా (యవన) స్త్రీలను భటులను
గా నుంచుకొనుట భరతఖండరాజులకుఁ బరంపరాగతాచారం బయియున్నది.
రాజునగరినుండి వెలువడినప్పు డెల్ల వెంట నీభటు లుండవలసినవారె.

ఉ. తా నొనరించి ధర్మమునఁ దద్గతి స్వీయులఁ బాలితప్రజ
ల్మానుగఁ జేయ శాసన మమందగతిం బ్రకటించి, తత్క్రియా
మానప్రవర్తనంబును గనుంగొనఁగా నధికారివర్గముం
బూనికతో నశోకుఁడు ప్రభుప్రవరుం డొనగూర్చె, భక్తుఁడై.

ఉ. రాజవినోదకృన్మృగయ ప్రాణులహింసకు మూలమంచు నీ
రాజు తలంచి, మానుకొని, రాష్ట్రమునందున జంతుహింస నే
రాజగనైన నెవ్వఁ డిఁక నొప్పదు చేయఁగ నంచుఁ బల్కి, వి
భ్రాజితశాసనంబుఁ బ్రచురంబొనరించె నశోకుఁ డొప్పుగన్.

4-వ అధ్యాయము.

అ శో కు ని తీ ర్థ యా త్ర.

గతాధ్యాయాంతమందు వర్ణింపఁబడినవైభవంబుఁ గలమృగయావినోదంబులటుండ ధర్మయాత్రావిశేషంబులం జూడుఁడు. ఈతీర్థయాత్రలందు బ్రాహ్మణులను, సన్యాసులను దర్శించి దానంబు లొసంగుటయుఁ బెద్దలను సేవించుటయు, దేశమును జనులను బరశీలించుటయు, బుద్ధధర్మమును బోధించి సాధక బాధకంబుల విచారించుటయు, సువర్ణ దానంబులఁ జేయుటయును నిట్టిసత్కృత్యము లాచరింపఁబడె నని యెనిమిదవ శిలాశాసనంబునఁ బ్రకటింపఁబడియున్నది. తత్కాలంబున నట్టిమృగయావినోదంబులనుభవించినయశోకచక్రవర్తియే తత్కాలంబున ధర్మయాత్రకంటె సంతోషదాయకం బయినది మఱియొకటి లే దని వచించె.

తీర్థయాత్రావిశేషంబులు.

అట్టితీర్థయాత్ర నశోకమహారాజు తనపాలనకాలములలో నిరువదియొకటవయేట నొనరించెను. బుద్ధమహాముని తనమరణకాలమునకుఁ గించిత్పూర్వము గమనించినయాత్రామార్గము వెంబడియె యశోకుఁడించుమించుగా వెళ్లినట్లు గనంబడుచున్నది. రాజధాని యగుపాటలీపుత్రమునుండి యాయన నిర్గమించి గంగానదిం దాఁటి వైశాలిదేశముఁ బ్రవేశించెను. దీని నిప్పుడు ముజాఫరుపురము చంపారన్ జిల్లా లందురు. దీనియందు బఖిరా (Bakhira) అను సింహస్తంభ మున్నది. ఈవైశాలిదేశ మిప్పుడు పాడు పడియున్నది. పిమ్మట కేసరియ

అశోకుఁడు ధర్మయాత్రలు చేయుట.

వైశాలిదేశము.

బఖిరా సింహస్తంభముఁ జూచెను.

(Kesariya) స్తూపముఁ జూచెను. (జరిగియున్న గొప్పవిషయమును గాని, గొప్పస్థలమును గాని సూచించుటకు బౌద్ధులు జ్ఞాపకార్థము నిర్మించి పవిత్రము లని భావించెడుకట్టడములను స్తూపము లందురు.) తదనంతర మాయన లారియా అరరాజ్ (Lauria Araraj) లారియా నందనగర్ (Lauria Nandangarh) అనుసింహ స్తంభములను వీక్షించెను. పదఁపడి యశోకుఁడు సింహ స్తంభమునుండి రామపర్వకుఁ దూర్పుగా వెళ్లి తరువాతఁ గొండకనములదారిని కుసీనగరమునకుఁ బోయియుండును. ఈనగరమందె బుద్ధుని నిర్వాణము జరిగియుండెను. అటుల కుసీనగరమునకు వెళ్లి పశ్చిమదిశగాఁ బోయి గండకీనదిని దాఁటి (Tarai) దారిని లంబిన్యారామమున కాయన వెళ్లియుండును. ఈయారామమందె బుద్ధముని జన్మించె నని చెప్పుదురు. ఈపవిత్ర స్థానమం దాయన యొకశిలాస్తంభంబు నిర్మించి దాని యగ్రంబున హయ ప్రతిమను నెలకొల్పి యాస్తంభంబుపై జీవాక్షరములలో నీదిగువ నుదాహరింపఁబడువంశముల లిఖింపంజేసె.

కుసీనగరమునకు వెళ్లెను.

లంబిన్యారామమందు శిలాస్తంభమునుస్థాపించి శాసనముఁ జెక్కించెను.

శాసనము.

"ఘనతవహించిన ప్రియదర్శిభూపతి తన యిరువదియొకటవ పాలనవత్సరమందు స్వయంబుగ నేతెంచి యీపావన క్షేత్రంబును గౌరవించెను. కారణం బేమి యన శాక్యమునియైనబుద్ధుఁ డీక్షేత్రంబున తనజననంబుచేఁ బవిత్రంబు సేసె; కావున శిలాస్తంభంబు నిర్మింపఁబడి దాని శిఖరంబుగా నొకయశ్వంబు సంఘటింపఁబడియె. ఆయనజన్మకారణంబుచేతనే యీక్షేత్రంబు రాజధర్మపాత్రం బగుటంజేసి దానిని మహాచార్యులకు ధారాదత్తంబుఁ జేసితిని."

అంతటఁ గొన్నిమైళ్లు పశ్చిమంబుగఁ బోయి శాక్యమునికిం బూర్వకాలుఁ డైన కనకమునియొక్క స్తూపము నశోకుండు సన్మానించె. అక్కడ మఱియొక శిలాస్తంభము స్థాపించి యాయన తనపను నేవవపాలన వర్షంబున నీస్తూపంబును ద్వితీయపర్యాయ మభివృద్ధి చేసితి నని లిఖింపించె.

కనకమునిస్తూపమును దర్శించెను.

నేపాలమునం దున్న "లలితా" పట్టణము కొట్టాండు నగరములవఱకును బదంపడి పడమరగా "శ్రావస్తి" నగరము (Sravasti) వఱకును వెళ్లి యీరాజయాత్రికుఁడు పూర్వము శాక్యముని నివసించి బోధించినస్థలములను గౌరవించె ననుటకు సంశయమే లేదు. ప్రతిదియు 70 అడుగులయున్నతముఁ గల స్తంభములను శ్రావస్తియందు నిర్మించె ననియిప్పటికిని జెప్పుకొందురు కాని యవి దృగ్గోచరంబులు కాలేదు. కావున నవియెన్నియో తెలియదు. ఈయాత్రను రుజువుపఱచుటకు రెండువిషయములు మాత్రము ప్రకృతమందు లభించినవి.

శ్రావస్తినగరమందు శిలాస్తంభమును స్థాపించెను.

ఈయాత్రావిషయ మంతయు నొకయైతిహ్యమం దున్నది. అది యొక యద్భుతకల్పనాకథ. "అశోకావదానము" అనుగ్రంథములో సంస్కృతభాషలో లిఖింపఁబడియున్నది. బుద్ధుని కొకశతాబ్దము తరువాత నశోకప్రభువు పాలించె నని యాగ్రంథమున లిఖింపఁబడియుండుట ప్రత్యక్షముగా నసంగతమైయున్నది. దానిలో వ్రాయఁబడినకడమ విషయములు నమ్మఁదగియుండలేదు కాని టారై (Tarai) యందున్నశాసనము లశోకునిధర్మయాత్రను స్థిరీకరించుచున్నవి.

ఐతిహ్యము.

ఉపగుప్తుఁ డనునామంబుగల బౌద్ధమతాచార్యుని మార్గదర్శిగా నేర్ప

అశోకుఁడు దర్శించిన పుణ్యక్షేత్రాదులు.

అనుకొని వరుసగా లంబినీయారామమును, కపిలవస్తును, బుద్ధగయయం దున్నబోధివృక్షమును, వారణాశిని కటంబుననున్న ఋషిపట్టణమును, కుశినగరమును, శ్రావస్తియందున్న జేతవనమఠమును, వక్కులస్తూపమును, ఆనందస్తూపమును, నశోకుండు దర్శించి ప్రతిస్థలమందు నధికముగా సువర్ణదానము చేసినట్లు ముందటి యధ్యాయములో వ్రాయఁబడుకథవలనం దెలియును.

వక్కులస్తూపము.

వక్కులస్తూపమందు వక్కులాఖ్యాయుం డగుముని ప్రజలకొఱకు శ్రమలుపడి యేమియు నుపకారం బొనర్పలే దని యొక్క రాగినాణెమును మాత్రి మశోకుఁడు దానము చేసెను.

బౌద్ధధర్మస్వరూపము.

వక్కులస్తూపమునందు నెంతమాత్రమును దానముజేయలే దనువిషయము పూర్వచరిత్రలయందు మాత్రము కన్పట్టుచున్నను నటుల దానంబు చేయకుండుట వాస్తవమె యనుకొందము. అయినను శాసనాలయందు నశోకభూపతి ప్రకాశింపఁజేసిన తనయుత్తమగుణంబుల కది యనుకూలించియె యున్నది. బుద్ధమతబోధ లెంతపరిశుద్ధమయిన మానవధర్మమొ యెంత యభ్యాససాధ్యమొ యాయాశాసనంబుల శ్రద్ధతో గమనించువారికిఁ గరతలామలకంబుగఁ గన్పట్టు. ఈబోధలయొక్క చరితార్థమంతయు నరునకును బశువునకును సౌఖ్యం బొసంగుటయే. బౌద్ధధర్మోపదేశకుండు మాతాపితలయెడలఁ బుత్రభక్తి మొదలయిన సుగుణసంపత్తి యిహపరసౌఖ్యదాయకంబని యవితర్కితంబుగ నిర్ధారణంబొనర్చును. సుగుణమార్గము (ఈశ్వరతత్వవిచారణ) కాని నిర్గుణమార్గము (పరతత్త్వవిచారణ) కాని బుద్ధమతతత్త్వమున కవసరములేదు. మతేమనఁగ స్వతస్సిద్ధములును నభ్యాసలభ్యములును నగు

ధర్మములె బౌద్ధులకుఁ బట్టుగొమ్మ లయియున్నవి. కనుకనె నిర్వాణపద ప్రాప్తికై ధర్మాచరణశీలురగుటకు సర్వజనులును బౌద్ధులచే బ్రేరేపింపఁ బడుచున్నారు.

"ఘనతఁ జెందిన ప్రియదర్శి మహాప్రభువుయొక్క కృషియంతయుఁ బాప మనెడి గొడవంబడని జన్మాంతరస్థితినిఁ గూర్చియె. అట్టి పాపవిమోచన మల్పునకుఁగాని యధికునకుఁగాని దృఢమయినస్వయంకృషియు వైరాగ్యమును లేనిచో లభించుట దుర్లభము. ఉన్నతదశయం దున్న వారికి నధిక దుర్లభము."
(పదుమూఁడవ శిలాశాసనమునం దిట్లున్నది).

బైబిలునకును నశోకుని వచనములకును గల భేదము.

ఈవచనములు నింక ననేక వచనములను బైబిలు (క్రీస్తవవేదగ్రంథము)ను బోలియున్నవి. కాని, యభిప్రాయ భేదంబు పూర్ణముగఁ గలదు. మనుష్యునకును దేవునకును గలసంబంధమును, మనుష్యుఁడు దైవకృపాధీనుం డగుటను, నీ రెండువిషయములను బైబిలుయొక్క ప్రాచీనభాగమును (Old Testament) నవీనభాగమును (New Testament) బూనికతో బోధించుచున్నవి. అశోకుఁడు నాస్తికభావమునుఁ బ్రతిపాదింపకున్నను దేవునిమాటం దలఁపక పాపరహితుండై యిహపరంబులయందు సుఖంబందుటకు మానవుండు యత్నింపవలయు ననిమాత్రము తనయాచార్యోపదేశానుసరణంబుగ నుపదేశించెను.

జన్మాంతరము.

జన్మాంతరమునుగుఱించి యశోకచక్రవర్తియొక్క నిశ్చయాభిప్రాయ మేమొ స్పష్టంబు కాలేను. భవిష్యజ్జన్మ మని కొన్నిచోట్లను పరలోకమని మఱికొన్నిచోట్లను వచించియుండెను. ఇది విచారణీయ మయియున్నది. "భవిష్యద్భయము" అనఁబడుగ్రంథమం దిట్లు వ్రాయఁబడి

అశోకుఁడు దర్శించిన పుణ్యక్షేత్రాదులు.

అచుకొని వరుసగా లంబిన్యారామమును, కపలవస్తువును, బుద్ధగయయం దున్నబోధివృక్షమును, వారణాశిని కటంబుననున్న ఋషిపట్టణమును, కుశినగరమును, శ్రావస్తియందున్న జేతవనమఠమును, వక్కులస్తూపమును, ఆనందస్తూపమును, నశోకుండు దర్శించి ప్రతిస్థలమందు నధికముగా సువర్ణదానము చేసినట్లు ముందటి యధ్యాయములో వ్రాయఁబడుకథవలనం దెలియును.

వక్కులస్తూపము.

వక్కులస్తూపమందు వక్కులాహ్వయుం డగుముని ప్రజలకొఱకు శ్రమలుపడి యేమియు నుపకారం బొనర్పలే దని యొక్క రాగినాణెమును మాత్ర మశోకుఁడు దానముచేసెను.

బౌద్ధధర్మస్వరూపము.

వక్కులస్తూపమునందు నెంతమాత్రమును దానముజేయలే దనువిషయము పూర్వచరిత్రలయందు మాత్రము కన్పట్టుచున్నను నటుల దానంబు చేయకుండుట వాస్తవమె యనుకొందము. అయినను శాసనానులయందు నశోకభూపతి ప్రకాశింపఁజేసిన తనయుత్తమగుణంబులకది యనుకూలించియె యున్నది. బుద్ధమతబోధ యెంతపరిశుద్ధమయిన మానవధర్మమొ యెంత యభ్యాససాధ్యమొ యాయాశాసనంబుల శ్రద్ధతో గమనించువారికిఁ గరతలామలకంబుగఁ గన్పట్టు. ఈబోధలయొక్క చరితార్థ మంతయు నరునకును బశువునకును సౌఖ్యం బొసంగుటయే. బౌద్ధధర్మోపదేశకుండు మాతాపితల యెడలఁ బుత్రభక్తి మొదలయిన సుగుణసంపత్తి యిహపరసౌఖ్యదాయకంబని యవితర్కితంబుగ నిర్ధారణంబొనర్చును. సుగుణమార్గము (ఈశ్వరతత్త్వవిచారణ) కాని నిర్గుణమార్గము (పరతత్త్వవిచారణ) కాని బుద్ధమతతత్త్వమున కవసరములేదు. మంచిమనఁగ స్వతస్సిద్ధములును నభ్యాసలభ్యములును నగు

ధర్మములె బౌద్ధులకుఁ బట్టుగొమ్మ లయియున్నవి. కనుకనె నిర్వాణపద ప్రాప్తికై ధర్మాచరణశీలురగుటకు సర్వజనులును బౌద్ధులచే ప్రేరేపింపఁబడుచున్నారు.

"ఘనతఁ జెందిన ప్రియదర్శి మహాప్రభువుయొక్క కృషియంతయుఁ బాప మనెడిగొడవంబడని జన్మాంతరస్థితినిఁ గూర్చియే. అట్టిపాపవిమోచన మల్పునకుఁగాని యధికునకుఁగాని దృఢమయినస్వయంకృషియు వైరాగ్యమును లేనిచో లభించుట దుర్లభము. ఉన్నతదశయందున్నవారికి నధికదుర్లభము." (పదుమూఁడవ శిలాశాసనమునం దిట్లున్నది).

బైబిలునకును నశోకుని వచనములకును గల భేదము.

ఈవచనములు నింక ననేకవచనములను బైబిలు (క్రైస్తవవేదగ్రంథము)ను బోలియున్నవి. కాని, యభిప్రాయభేదంబు పూర్ణముగఁ గలదు. మనుష్యునకును దేవునకును గలసంబంధమును, మనుష్యుఁడు దైవకృపాధీనుం డగుటను, నీరెండువిషయములను బైబిలుయొక్క ప్రాచీనభాగమును (Old Testament) నవీనభాగమును (New Testament) బూనికతో బోధించుచున్నవి. అశోకుఁడు నాస్తికభావమునుఁ బ్రతిపాదింపకున్నను దేవునిమాటం దలఁపక పాపరహితుండై యిహపరంబులయందు సుఖంబందుటకు మానవుండు యత్నింపవలయు ననిమాత్రము తనయాచార్యోపదేశానుసరణంబుగ నుపదేశించెను.

జన్మాంతరము.

జన్మాంతరమునుగుఱించి యశోకచక్రవర్తియొక్క నిశ్చయాభిప్రాయ మేమొ స్పష్టంబు కాలేదు. భవిష్యజ్జన్మ మని కొన్నిచోట్లను పరలోకమని మఱికొన్నిచోట్లను వచించియుండెను. ఇది విచారణీయమయియున్నది. "భవిష్యద్భయము" లనఁబడుగ్రంథమం దిట్లు వ్రాయఁబడి

యున్నది. “వ్యాధి, వన్యమృగబాధ, మొదలయినదేహోపద్రవములు సన్న్యాసులకుం గలుగును. తదాపన్నివారణంబుకొఱకు సకాలంబున నూతనయత్నంబులఁ జేయవలయు. బౌద్ధమతసిద్ధాంతమునందును దదాచరణమునందును నపభ్రంశంబు లుండుటయుఁ, దన్మతగ్రంథములయందలిసాహిత్యవిశేషంబులఁ గణింపుచుఁ దత్సారవిముఖు లగుటయు, నశ్రద్ధయు, విషయాభిలాషయు, సంకరజనసహవాసాపేక్షయు, నిత్యాదికములు ధర్మవిరోధములు. కావున సన్న్యాసి తద్దోషావిష్టుండు గాకుండుటకు జాగరూకుఁడై మెలంగవలయు.” హిందువు లందఱును జన్మాంతరమును విశ్వసించినట్లె యశోకుండు కొంతవఱకు విశ్వసించియుండును. కాని యాయన నుడివినస్వర్గం బీజన్మనుండె సదుపాసనవలనం గలుగుపరిశుద్ధచిత్తావస్థగా నుండవచ్చును. జీవపావనత్వనిశ్చయాభిప్రాయము బుద్ధమతమునకును జైనమతమునకును సామాన్యలక్షణమయియున్నది. ఇది జన్మాంతరసిద్ధాంతమునకుఁ జేరువగానె యున్నది. దీనిచే సమస్తజీవకోటిని నొక్కగొలుసున బంధించినట్లుండును. వీరు జీవాత్మ ప్రత్యేకముగా లేదనియుఁ గాఁబట్టి దానికి జన్మాంతరమును లేదనియుఁ జేయఁబడినపుణ్యపాపకర్మకు జన్మాంతరము కలదనియు వీరిసిద్ధాంతము. దీనిని గూర్చి ముందు బౌద్ధసిద్ధాంతములోఁ గొంత విశదీకరింపఁబడును.

పరమతసహిష్ణుత.

పరమతసమాన మవశ్యాచరణీయం బని యశోకధరణీవల్లభుఁడు పలుమాఱు పట్టుదలతో నుపదేశించుట మిక్కిలి స్తవనీయముగా నున్నది. కాని భరతఖండంబునఁ దత్కాలంబున విజాతీయమతములు లేవనిమనము తలఁపవలయును. క్రైస్తవమహమ్మదీయజోరోస్టరు (Zoroaster) మతములవా రాకాలమున భరతఖండమందు లేరు. ఆర్యమత మెండు మెండుగ వ్యాపించియుండె. దైవతత్త్వమును గుఱించి గాని యాత్మతత్త్వమును గుఱించి గాని మఱి యేధర్మవిషయమును గూర్చి గాని తమయభిప్రా

యములను బ్రతిపాదించి వాదించి నిరూపించుటకును, అన్యాభిప్రాయములను ఖండించుటకును ఇక్కాలంబునందువలెనె యాకాలంబునందునను ఆర్యులు స్వాతంత్ర్యముఁ గలిగియుండిరి. వారిలోఁ బ్రబలు లయినవారియభిప్రాయంబువలన నంతర్భాగము లనేకము లేర్పడెను. ఇందువలన మతభేదంబులకును మతవివాదములకును నార్యమతము పుట్టినిల్లుగ నుండెను. ఈయార్యమతమం దుండువార లొకశాఖను విడిచి మఱియొకశాఖ నవలంబింపవచ్చును. దురన్నమును దినుటయు సన్న్యాసం గొనుటయు మాత్ర మీమతమందు గొప్పనిషేధములు.

బౌద్ధమత జైనమతము లార్యమతమునుండి చీలివచ్చినవే. ఇవి తొలుత హిందూమతసంస్కర్తలచే నిరూపింపఁబడిన శుద్ధజ్ఞానసంఘము లయియుండియుఁ గాలక్రమంబునఁ బుక్కిటిపురాణములతోఁ గూడియుండెను.

విజాతీయమతములు.

పరమతసహనం బవశ్యకర్తవ్యం బని యశోకభూజాని విధించుట సామాన్యవిషయములయం దేకీభవించుచుఁ గ్వచిత్పక్షములయందు భేదించుచుండు హిందూమతశాఖల నుద్దేశించియె కాని కలహోన్ముఖములును నిర్బంధకములును మతాంతరములును అయిన క్రైస్తవ మహమ్మదీయ మతముల నుద్దేశించి కాదు.

మతశాఖలు.

పైని నుదాహరింపఁబడిన బౌద్ధమత జైనమతములె కాక యీభరతఖండమం దక్కాలంబున నింక ననేకభేదమతంబులు కలవని చరిత్రలవలనఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈ క్రింద నవి విశదీకరింపఁబడుచున్నవి.

మతాచార్యులు పరివ్రాజకులు.

పూర్వకాలంబున ననఁగా బౌద్ధయుగమునకుఁ బూర్వమె మతాచార్యులలోఁ గొందఱు మునులుగాను గొందఱు పరివ్రాజకులుగాను నుండిరి. మును లరణ్యములయం దాశ్రమములు కట్టుకొని తమ తమ శాఖా

ధర్మానుసారముగా వేదశాస్త్రాధ్యయనాధ్యాపనాది వైదికకర్మలయందుఁ దమ
కాలంబుఁ గడపిరి. పరివ్రాజకులు మత బోధకులుగాఁ గాని మతవాద
కులుగాఁ గాని యుండి ప్రతివత్సరంబున

శాస్త్రబోధ.

యెనిమిది లేక తొమ్మిది మాసములు దేశ
సంచారము చేసి ధర్మశాస్త్రము, వేదాంత
శాస్త్రము, ప్రకృతి శాస్త్రము మొదలయిన శాస్త్రముల యందు
శాస్త్రచర్చలను గావించుటయె ముఖ్యోద్దేశముగాఁ గలవారైయుండిరి.
వీరిలోఁ గొందఱు కుతర్కవాదులుగాను బరవంచకులుగాను నుండినను
విశేషభాగము లోకాచార్యులుగను లోకోపకారులుగను బ్రవర్తించినందున
వీరియందుఁ బ్రజ లధిక గౌరవముఁ గలవారలై వారు మతచర్చలఁ జేసి వారి
వారి మతముల సిద్ధాంతీకరించి స్థాపించుటకుఁ

సభామందిరములు.

గొన్ని గ్రామములందు వారికొఱకు సభామంది
రములను గట్టించిరి. ఇట్టిమందిరము శ్రావస్తి
యం దొకటి యున్నది. వైశాలినగరసమీపమం దున్న మహారణ్యమునం దొకటి
యున్నది. చంపకవనమందు నొకటి యున్నది. ఇంక నిట్టిమందిరము లనే
కము లున్నట్లు గన్పట్టును.

ఏజను లేగురువుయొక్క మత మవలంబించిరో వా రామతసంఘమువా
రని పిలువఁబడిరి. ఇట్లు బౌద్ధమతావలంబ

సామాజికులు.

కులను శాక్యపుత్రసామాజికులనియు జైన
మత మవలంబించినవారిని నిర్గ్రంథు లనియు
వారిలోనె కొందఱిని అజీవకు లనియుఁ బేర్కొనిరి. పాణిన్యాచార్యుల
వారు చేసినవ్యాకరణముయొక్క భాష్యమందు బ్రాహ్మణులలోఁ గర్మందిను
లని పారాశరు లని యిరుతెగలవా రుండినట్లు కన్పట్టును. పైని నుడువఁబడిన
మునులలోఁ గాని పరివ్రాజకులలోఁ గాని మతభేదములును నందువలన